

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Materiały współfinansowane ze środków
Unii Europejskiej w ramach
Europejskiego Funduszu Społecznego

**ZAWÓD – NAUCZYCIEL, ZAWÓD – WYCHOWAWCA.
WSPARCIE KOMPETENCJI KLUCZOWYCH**

Materiały szkoleniowe wspierające realizację projektu
*Program Praktyk Pedagogicznych podnoszący jakość
kształcenia przyszłych nauczycieli*

PUBLIKACJA DYSTRYBUOWANA BEZPŁATNIE

Spis treści

Wstęp.....	5
1. ABC wychowawcy.....	7
1.1. Wybrane akty prawne niezbędne w pracy nauczyciela-wychowawcy.....	7
1.2. Planowanie pracy wychowawczej.....	10
1.3. Autorytet nauczyciela.....	14
2. Nauczyciele w krzywym zwierciadle – stereotypowy wizerunek nauczyciela i dyskryminacja w zawodzie.....	16
3. Zespół klasowy – specyficzna grupa.....	18
3.1. Procesy grupowe.....	18
3.2. Klasa szkolna jako specyficzna grupa.....	23
3.3. Praca z grupą – integracja zespołu klasowego.....	27
4. Praca wychowawcza – radzenie sobie w trudnych sytuacjach.....	29
4.1. Komunikacja z uczniami.....	29
4.2. Sytuacje konfliktowe wśród uczniów – sposoby rozwiązywania konfliktów.....	32
4.3. Agresja w szkole – zjawisko cyberprzemocy i mobbingu w szkole.....	36
4.4. Problemy z frekwencją uczniów – wagary.....	43
5. Diagnoza psychospołeczna ucznia – funkcjonowanie ucznia w wybranych obszarach.....	46
5.1. Uczeń w rodzinie z problemem alkoholowym.....	49
5.2. Uczeń w rodzinie z problemem przemocy, w tym przemocy seksualnej.....	50
5.3. Uczeń z zespołem ADHD.....	55
6. Współpraca z rodzicami i środowiskiem.....	59
6.1. Efektywna współpraca w relacji rodzic–nauczyciel.....	59
6.2. Praca z trudnym rodzicem.....	61
6.3. Współpraca z instytucjami zewnętrznymi wspierającymi wychowawczą pracę szkoły.....	67
Zakończenie.....	70
Bibliografia.....	71

Wstęp

„Wychowawca nie jest obowiązany brać na siebie odpowiedzialności za odległą przyszłość, ale całkowicie odpowiada za dzień dzisiejszy”

Janusz Korczak

Miło jest nam oddać w Państwa ręce materiały przygotowane z myślą o wsparciu projektu *Program Praktyk Pedagogicznych podnoszący jakość kształcenia przyszłych nauczycieli*, realizowanego dzięki współfinansowaniu ze środków Unii Europejskiej w ramach III Priorytetu *Wysoka jakość systemu oświaty*, Działania 3.3 *Poprawa jakości kształcenia*, Poddziałania 3.3.2 *Efektywny system kształcenia i doskonalenia nauczycieli – projekty konkursowe*.

Projekt ten realizowany jest na terenie województwa mazowieckiego przez Wyższą Szkołę Kultury Fizycznej i Turystyki im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie. Jest to niepubliczna szkoła wyższa, która działa od 1999 roku. Placówka kształci najwyższej klasy specjalistów z zakresu sportu, wychowania fizycznego, turystyki aktywnej, a także rekreacji. Szkoła zapewnia sprawną realizację projektu *Program Praktyk Pedagogicznych podnoszący jakość kształcenia przyszłych nauczycieli*, co potwierdza jej bogate doświadczenie w realizowaniu przedsięwzięć współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej. Projektodawca dysponuje zapleczem kadrowym i technicznym, które będzie gwarancją powodzenia projektu.

Głównym celem projektu *Program Praktyk Pedagogicznych podnoszący jakość kształcenia przyszłych nauczycieli* jest poszerzenie kompetencji u studentek oraz studentów wychowania fizycznego, uprawniającego do pracy w zawodzie nauczyciela. W realizacji tego celu ma pomóc między innymi przeprowadzenie trzech bloków warsztatów. Niniejsze materiały służą wsparciu pierwszego z nich: *Zawód – nauczyciel, zawód – wychowawca. Wsparcie kompetencji kluczowych*. Ich opracowaniu przyświecał cel wspierania rozwoju kompetencji kluczowych z zakresu pełnienia funkcji wychowawcy. Adresatami szkolenia są studenci kierunku

Wychowanie fizyczne Wyższej Szkoły Kultury Fizycznej i Turystyki im. Haliny Konopackiej w Pruszkowie. Tematyka opracowania koncentruje się na trzech blokach tematycznych: dynamice pracy z grupą i radzenia sobie w sytuacjach trudnych; diagnozie psychospołecznej funkcjonowania ucznia oraz współpracy z rodzicami i środowiskiem. Uczestnicy szkolenia zostaną wyposażeni w wiedzę oraz umiejętności niezbędne w pracy wychowawcy. Sprostanie zadaniom, jakie stoją przed nauczycielem obejmującym wychowawstwo w danej klasie, możliwe jest dzięki gruntownej wiedzy z szeroko rozumianego wychowania. Obowiązki wychowawcy obejmują planowanie, koordynowanie, a także prowadzenie działalności wychowawczej, diagnozowanie sytuacji szkolnej i rodzinnej swoich uczniów, organizowanie terapii i środowiska wychowawczego dla swych wychowanków oraz szereg działań administracyjnych.

Biorąc pod uwagę szeroki wachlarz obowiązków, jakie spoczywają na wychowawcy, program szkolenia w swoich założeniach ogólnych zakłada dostarczenie uczestnikom wiedzy i umiejętności z zakresu:

- planowania pracy wychowawczej, ze szczególnym uwzględnieniem prawa, które obliguje wychowawcę do pewnych działań;
- pracy z klasą jako grupą społeczną, zachodzących w niej procesów grupowych, specyfiki dynamiki społeczności klasowej oraz właściwej komunikacji z uczniami;
- diagnozy psychospołecznej z podkreśleniem wybranych obszarów funkcjonowania uczniów;
- radzenia sobie w sytuacjach trudnych, tj. konflikt w klasie, agresja, wagary;
- podejmowania współpracy z rodzicami, zarówno chcącymi współpracować, jak i nie, a także ze środowiskiem.

Przedmiotem rozważań będą także kwestie związane z autorytetem nauczyciela i stereotypowym wizerunkiem nauczyciela w Polsce. Niniejsze materiały stanowią bazę teoretyczną dla zajęć warsztatowych, a jednocześnie uzupełniają się z ich treściami. Opracowane materiały dostarczają również

wskazówek do samodzielnego zgłębiania poruszanych zagadnień. Szkolenie daje możliwość uczestnikom podwyższenia kwalifikacji w zakresie realizacji zadań wychowawcy klasy.

1. ABC wychowawcy

1.1. Wybrane akty prawne niezbędne w pracy nauczyciela-wychowawcy

Kwestie prawne w pracy nauczyciela często są przez niego zaniedbywane. Zdarza się, że w kwestiach tych nauczyciele częściej polegają na osobistym przekonaniu i zasłyszanych fragmentach informacji, niż na rzetelnej i sprawdzonej wiedzy. Należy pamiętać, że nie jesteśmy zwolnieni ze znajomości prawa. Znajomość przepisów ułatwia naszą pracę, pomaga rozwiewać wątpliwości, a nade wszystko daje nam pewność w podejmowaniu konkretnych działań.

Wybrane akty prawne przydatne w pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej nauczyciela.

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.);
- Rozporządzenia MEN, Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (tekst jednolity: Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.);
- Rozporządzenie MENiS w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z 23 grudnia 2008 r. (Dz. U. Nr 4, poz.17);
- Rozporządzenie MENiS w sprawie warunków i trybu przyjmowania uczniów do szkół publicznych oraz przechodzenia z jednych typów szkół do innych z dnia 20 lutego 2004 r. (Dz. U. Nr 26, poz.232 z późniejszymi zm.);

- Rozporządzenie MENiS w sprawie warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych z 30 kwietnia 2007 roku (Dz. U. Nr 83, poz. 562, z ostatnią zmianą – Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych Dz. U. 2010 nr 228 poz. 1491);
- Rozporządzenie MENiS w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach z dnia 17 listopada 2010 r. (Dz. U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1487);
- Rozporządzenie MENiS w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach z dnia 17 listopada 2010 r. (Dz. U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1489);
- Rozporządzenie MENiS zmieniające rozporządzenie w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji z dnia 24 sierpnia 2010 r. (Dz. U. z 2010, Nr 156, poz. 1047);
- Rozporządzenie MENiS w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych z dnia 17 listopada 2010 r. (Dz. U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490);
- Rozporządzenie MENiS z dnia 31 stycznia 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola

oraz publicznych szkół (Dz. U. z 2002 r. Nr 10, poz. 96) – istnieje projekt z dn. 24 czerwca 2010 r. zmieniającego rozporządzenia;

- Rozporządzenie MENiS w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych z dnia 18 września 2008 r. (Dz. U. Nr 173 z 2008 r. poz. 1072).

Wyżej wymienione akty prawne zawierają informacje niezbędne do wykonywania pracy nauczyciela/wychowawcy. Zawarte są w nich obowiązki i prawa wychowawcy, a także wskazówki, jak organizować sobie pracę wychowawczą oraz jak ją dokumentować. Znajomość wspomnianych ustaw i rozporządzeń jest niezastąpiona także w sytuacji obrony swojego stanowiska, odpierania zarzutów itp.

W pracy wychowawczej nauczyciel-wychowawca musi stawiać czoła wielu problemom i trudnym sytuacjom, to na jego barkach spoczywa konieczność odpowiedniej reakcji czy rozwiązania problemu. Dlatego też powinien znać akty prawne regulujące postępowanie w danej sytuacji. Zasady, procedury i sposoby postępowania zawarte w poniższych ustawach i rozporządzeniach są cennymi wskazówkami, a postępowanie w zgodzie z nimi zabezpiecza nauczyciela-wychowawcę w jego pracy.

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109);
- Konwencja o Prawach Dziecka;
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59, z późn. zm);
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. Nr 64, poz. 593) + wybrane akty wykonawcze;
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. Nr 179, poz. 1485 z późn. zm. – Ustawa z dnia 8 października 2010 r.

o zmianie Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz Ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz. U. Nr 213, poz. 1396);

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. Nr 35, poz. 230 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842);
- Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. z 1996 r. Nr 10, poz. 55, z późn. zm. – Ustawa z dnia 8 kwietnia 2010 r. o zmianie Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych oraz Ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej.

Rozporządzenia MENiS

- W sprawie szczegółowych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem z dnia 31 stycznia 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 26, poz. 226);

W pracy wychowawcy niezbędne jest także zapoznanie się z rządowym programem „**Bezpieczna i przyjazna szkoła**” realizowanym w latach 2008–2013 (uchwała nr 172/2008 Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2008 r.) i uwzględnieniem jego założeń w planach pracy wychowawczej.

1.2. Planowanie pracy wychowawczej

Nauczyciel obejmujący wychowawstwo w danej klasie musi opracować plan pracy wychowawczej. Plan ten może obejmować jeden konkretny rok pracy wychowawczej albo może zostać przygotowany z góry na wszystkie lata pracy z daną klasą. Tworzenie planów jednorocznych wydaje się bardziej wskazane. Opracowując pierwszy plan pracy wychowawczej z daną klasą nauczyciel może opierać się jedynie na przekonaniu, że akurat te a nie inne założenia będą dla jego

uczniów najlepsze w danym roku. Planując pracę wychowawczą na kolejne lata, nauczyciel powinien brać pod uwagę wiedzę, którą zdobył poprzez rozmowy i obserwację swoich wychowanków. Ważne jest także, aby treści planu wychowawczego były spójne z Programem Wychowawczym Szkoły i Szkolnym Programem Profilaktyki, z którymi obowiązkowo powinien zapoznać się każdy nauczyciel rozpoczynający pracę w danej placówce oświatowej.

Aby stworzyć jak najlepszy plan, każdy wychowawca powinien odwołać się do doświadczeń, informacji i inspiracji pochodzących z:

- Doświadczeń pedagogicznych systemu oświaty, jakie nauczyciel poznaje poprzez studia literaturowe oraz systematyczne śledzenie prasy fachowej;
- Zapisów prawnych władz oświatowych (stąd tak istotna jest dla nauczyciela ich znajomość);
- Specyfiki szkoły, gdzie aktualnie wychowawca pracuje;
- Własnych doświadczeń zebranych podczas pracy pedagogicznej i praktyk studenckich;
- Własnej kreatywności w szukaniu nowych rozwiązań wychowawczych;
- Możliwie najdokładniejszego poznania sytuacji wychowawczej w klasie.

Zaplanowane działania wychowawcze powinny uwzględniać kwestie wspomagania naturalnego rozwoju ucznia, kształtowania sposobu myślenia i modelowania pożądanych postaw, profilaktyki zachowań ryzykownych oraz kompensowania deficytów uczniów.

W praktyce, nauczyciel tworzący plan pracy wychowawczej powinien pamiętać o następujących zasadach:

- Sprawdzają się plany sporządzone z kalendarzem w rękę, uwzględniające konkretne zadania do realizacji na każdą mającą się odbyć godzinę wychowawczą (odliczamy ferie, święta i inne imprezy szkolne);
- Połowa godzin do dyspozycji wychowawcy powinna być pozostawiona na bieżące tematy pojawiające się w życiu klasy, a połowa na tematykę wychowawczo-profilaktyczną (szeroko rozumianą);

- Wychowawca w swym planie powinien zakładać elastyczność, aby móc go modyfikować na potrzeby chwili;
- W kwestii formalnej przydatne w formułowaniu celów mogą być rzeczowniki: tworzenie, rozwiązywanie, przeciwdziałanie, stwarzanie szans, budowanie, doskonalenie itp. oraz sformułowania: modelowanie postaw, kształtowanie umiejętności, wartości, które pozwolą... itp.

Przykładowa propozycja planu wychowawczego:

**Plan pracy wychowawczej i profilaktycznej w klasie II
opracowany z udziałem uczniów i rodziców, w oparciu o Szkolny Program
Wychowawczy i Szkolny Program Profilaktyczny przez .....
do realizacji w roku szkolnym .....**

Wybrany obszar wychowawczy	Cel wychowawczy	Spodziewane efekty	Tematyka godzin wychowawczych	Planowany termin realizacji
Organizacja pracy zespołu klasowego	Przypomnienie uczniom treści dokumentów obowiązujących w szkole oraz zasad BHP	Uczeń zna prawa i obowiązki, zasady usprawiedliwiania nieobecności, zasady wewnątrzszkolnego systemu oceniania oraz zasady bezpieczeństwa w szkole	Organizacja życia w szkole w nowym roku szkolnym	Wrzesień 2009
	Budowanie systemu zasad przestrzeganych przez uczniów	Uczeń proponuje zasady do kontraktu i składa podpis, przez co zobowiązuje się do ich przestrzegania	Kontrakt klasowy	Październik 2009

	Kształtowanie umiejętności planowania i organizowania uroczystości klasowych	Uczniowie kultywują tradycję związaną ze świętami Bożego Narodzenia	Wigilia klasowa	Grudzień 2009
Rozwój umiejętności społecznych	Modelowanie postawy kultury osobistej	Uczeń zna zasady savoir-vivre	Savoir-vivre na co dzień	Styczeń 2010
	Kształtowanie umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej	Uczeń zna bariery komunikacji interpersonalnej; Uczeń zna cechy dobrego słuchacza	Komunikacja interpersonalna	Październik 2009
	Kształtowanie umiejętności empatii	Uczeń zna założenia i ideę wolontariatu wie, jakie instytucje zajmują się działaniem wolontaryjnym	I ty możesz zostać wolontariuszem	Kwiecień 2010
Przeciwdziałanie zagrożeniom społecznym i cywilizacyjnym	Doskonalenie umiejętności krytycznego odbioru środków masowego przekazu	Uczeń potrafi rozróżnić obiektywną informację medialną od subiektywnej	Co widzimy w przekazie medialnym?	Marzec 2010
	Modelowanie postawy prozdrowotnej	Uczeń zna zagrożenia wynikające ze stosowania sterydowego dopingu	Zdrowy doping – stop sterydom	Listopad 2009
Wszechstronny rozwój osobowy ucznia	Kształtowanie potrzeby aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym	Uczeń zna założenia ogólnopolskich i lokalnych akcji społecznych. Uczeń orientuje się w wydarzeniach kulturalnych miasta	Co jest grane?	Na bieżąco w ciągu roku szkolnego

Źródło: opracowanie własne.

1.3. Autorytet nauczyciela

Stereotyp związany z autorytetem nauczyciela, czyli „nauczyciela należy szanować za to, że jest nauczycielem”, niestety do dziś bardzo często funkcjonuje, szczególnie wśród starszego pokolenia nauczycieli. Obniżający się status społeczny zawodów pedagogicznych powoduje, że wartości takie jak: autorytet, szacunek, uznanie nie są obecnie nadane nauczycielowi w myśl wspomnianego wyżej stereotypu. Autorytet trzeba sobie zdobyć mozolną, codzienną pracą. Status moralny i intelektualny nie są ani luksusami związanymi z zawodem nauczyciela, ani przywilejami mu przypisanymi. Autorytet często zależy od przyjętego przez nauczyciela stylu pracy wychowawczej. Wyróżnia się dwa style¹:

- Styl autokratyczny: nauczyciel wybierający w pracy ten styl charakteryzuje się brakiem zaufania do uczniów oraz drobiazgowością w nauczaniu i wychowaniu. Nauczyciel autokratyczny na każdym kroku dyscyplinuje młodzież, często ucieka się do stosowania kar, a przyczynę jakichkolwiek niepowodzeń szkolnych zawsze upatruje w uczniach;
- Styl demokratyczny: nauczyciel posługujący się tym stylem jest cierpliwy i wyrozumiały. Dużą wagę w swej pracy przykładają do układu interpersonalnego na linii nauczyciel–uczeń, który oparty jest na zaufaniu, poszanowaniu godności, swobodzie.

Ważne jest, aby nauczyciel zaczynający pracę pamiętał, że autorytetu nikt mu nie podaruje od tak sobie na dobry początek, i już od pierwszego dnia trzeba przyłożyć się do pracy nad jego uzyskaniem. Postawa uczniów wobec danego nauczyciela jest miarą autorytetu nauczyciela. Przy budowaniu autorytetu należy:

- Pracować nad wytworzeniem w świadomości uczniów pozytywnego obrazu siebie, dostarczyć uczniom sądów i przekonań o swojej wiedzy, kompetencji, otwartości na drugiego człowieka i jego problemy, a także gotowości niesienia pomocy;

---

¹ Por. Łoskot M., *Trudna sprawa – autorytet*, „Głos pedagogiczny” 2009, nr 4.

- Wypracować jasne normy, których sensowność należy podkreślać własnym postępowaniem, nasze działanie musi stać się świadectwem ich uzasadnionego zastosowania;
- Zawsze okazywać brak akceptacji na nawet najmniejsze przejawy agresji;
- W kontakcie z uczniami pamiętać o asertywności, empatii, cierpliwości oraz sprawiedliwości;
- Pamiętać o pochwałach, w swej pracy należy pozytywnie wzmacniać ucznia, nie być skupionym tylko na negatywnych kwestiach.

Cechy, jakimi powinien dysponować nauczyciel chcący zyskać szacunek i sympatię swoich podopiecznych, to m.in.:

- Empatia – umiejętność odczuwania emocji innych, wczucia się w sytuację drugiej osoby, spoglądanie na daną kwestię z perspektywy innej osoby;
- Życzliwość – postawa cechująca się przychylnością, przyjaznym nastawieniem, serdecznością i dobrocią względem drugiej osoby. Inaczej mówiąc, uśmiech, miłe słowo i ciepłe spojrzenie;
- Autentyczność – naturalność, bycie sobą w kontakcie z ludźmi, nieprzyjmowanie sztucznych postaw;
- Konkretność – rzeczowość, eliminacja ogólników, wieloznaczników i nieprecyzyjnych określeń w kontaktach interpersonalnych;
- Inicjatywa – skłonność do działania, nieoglądanie się na inicjatywę innych;
- Bezpośredniość – klarowność stosunków międzyludzkich, bez tzw. „owijania w bawełnę”;
- Otwartość – mówienie tego, co się myśli i czuje;
- Konfrontacja – umiejętność odpowiedzialnego stawiania „twarzą w twarz” z problemami.

2. Nauczyciele w krzywym zwierciadle – stereotypowy wizerunek nauczyciela i dyskryminacja w zawodzie

Nauczyciele jako grupa zawodowa w opinii społecznej doczekali się wielu krzywdzących stereotypów. Jeden z nich dotyczy autorytetu nauczyciela, o czym wspomniano we wcześniejszych rozdziałach materiałów szkoleniowych. Kolejne opisują nauczyciela jako wiecznie sfrustrowanego pracownika, wykazującego się śladowym zaangażowaniem w pracy. Taki nauczyciel traktuje pracę i uczniów jako zło konieczne. Mimo posiadanych przywilejów, tj. wolne weekendy, wakacje, ferie, dodatki, 13. pensja, nauczyciele tacy stale reprezentują postawę roszczeniową względem podwyżki płac². Taki obraz stawia nauczyciela w bardzo złym świetle. Do podtrzymywania stereotypów nieustannie przyczyniają się media, które akcentują i wyolbrzymiają najmniejsze potknięcia nauczycieli, a prawie wcale nie donoszą o tak licznych przykładach dobrych praktyk w oświacie. Opinii publicznej dostarcza się także błędnych informacji zamieszczanych w prasie dotyczących wysokości zarobków nauczycieli. Na drugim biegunie tych stereotypów znajduje się nierealistyczny archetyp nauczyciela, który musi być wzorem moralnym, autorytetem etycznego zachowania oraz osobą godną naśladowania. Konieczna jest w jego pracy umiejętność przekazywania swojej wszechstronnej wiedzy oraz umiejętność rozbudzenia zainteresowania nią uczniów. Wymagań tego typu jest jeszcze wiele, ale realnie trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że są one wszystkie niemożliwe do spełnienia naraz. Stereotypy związane z wymaganiami, jak i te odnoszące się do oskarżeń, nieustannie deformują obraz nauczyciela w odbiorze społecznym. Dlatego też nauczyciele muszą zwalczać stereotypy poprzez swoją codzienną pracę, efektywne działanie i nie powinni zrażać się ich istnieniem.

Niepokojącym faktem, obok funkcjonowania stereotypów dotyczących nauczycieli, jest kwestia dyskryminacji w tym zawodzie. Podłożem dyskryminacji jest wiek, orientacja seksualna oraz płeć. Wśród nauczycieli dominują osoby

---

² Forum dla nauczycieli www.nowaera.pl [data dostępu: 16.12.2010].

starsze (tylko 19,4% ogółu wszystkich nauczycieli to nauczyciele kontraktowi, a 4,6% stażyści)³, zdecydowaną przewagę w tej grupie zawodowej mają kobiety (zgodnie z raportem CODN aż 80% nauczycieli to kobiety).

Zawód nauczyciela jest bardzo starym zawodem. Dzieje historyczne potwierdzają, że wszystkie społeczności pierwotne miały swój model nauczyciela zwanego przywódcą, szamanem czy mędrcem. Co ciekawe, karty historii odnotowały, że nauczycielska profesja dotyczyła tylko mężczyzn⁴. Obecnie jednak jest to bardzo sfeminizowany zawód. Przyczyn tego stanu rzeczy można dopatrywać się w przemianach XX wieku związanych ze zwiększeniem dostępu do kształcenia się dla kobiet oraz możliwości podejmowania przez nie pracy zarobkowej. Zmianie uległo też zapatrywanie się na dziecko w procesie kształcenia. Pociągnęło to za sobą wzrost znaczenia takich wartości jak empatia, partnerstwo i wyrozumiałość. Wartości te społecznie przypisane są kobietom, dlatego też to właśnie one coraz częściej zaczęły stawać się nauczycielkami. Obecnie, według raportu Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, aż 80% w Polsce nauczycieli jest kobietami. Bardzo niewielka ilość nauczycieli-mężczyzn pracuje w przedszkolach i szkołach podstawowych, fakt ten zawdzięczamy także stereotypom, które zakładają, że mężczyzna nie potrafi zajmować się i opiekować młodszymi dziećmi i trudno u niego o niezbędną w tej pracy empatię. Również samo stanowisko dla mężczyzny, tj. nauczyciel przedszkola czy nauczyciel nauczania początkowego, ma negatywny i prześmiewczy obraz w społeczeństwie.

Przykry jest fakt obecności stereotypów i przejawów dyskryminacji na płaszczyźnie oświatowej, bo to przecież nauczyciele mają uczyć dzieci i młodzież postawy tolerancji i niestereotypowego patrzenia na rzeczywistość. Dlatego też w pracy wychowawczej trzeba być wyczulonym na walkę z wszelkimi przejawami dyskryminacji i nierówności zarówno na płaszczyźnie uczeń–uczeń, jak

---

³ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*,
http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_e_oswiata_i_wychowanie_2009-2010.pdf [data dostępu: 16.12.2010].

⁴ Por. Runowska M., *Dlaczego wśród nauczycieli jest więcej kobiet?*,
<http://www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=2944&idg=8> [data dostępu: 16.12.2010].

i nauczyciel–uczeń–rodzice–przełożeni. W działaniach należy uwzględniać treści związane z tolerancją i prawem do „inności”, nauczyciel musi sam inicjować dyskusję wśród uczniów, jak i nie uciekać od pytań uczniów względem nauczycielskiej pracy. Warsztat pracy nieustannie należy wzbogacać o metody pracy pomocne w walce z dyskryminacją. Uczniów należy już w młodym wieku przygotowywać do prawidłowego reagowania na przejawy dyskryminacji, jakiej każdy z nich (na różnym tle) może stać się ofiarą.

W sytuacji, gdy nauczyciel czuje się dyskryminowany przez rodziców czy przełożonych, nie może pozostać bierny, powinien podjąć walkę. Pomocy może szukać np. w związkach zawodowych lub odwoływać się do aktów prawnych walczących z dyskryminacją. Niezbędne informacje znajdzie w Monitorze Prawa Pracy, dostępnym w Internecie na: http://www.monitorprawapracy.pl/index.php?cid=114&id=464&mod=m_artykuly [data dostępu: 16.12.2010].

3. Zespół klasowy – specyficzna grupa

Reformy organizacji szkolnictwa spowodowały, że dziecko musi aż trzy raz przejść przez proces adaptacji do nowej klasy, nowej szkoły. Konieczna jest pomoc mu i udzielanie odpowiedniego wsparcia w momencie rozpoczynania szkoły i kolejnych zmian szczebli edukacji, aby mógł bezpiecznie zaklimatyzować się w nowym środowisku. Aby wychowawca mógł tego dokonać, niezbędna jest wiedza z zakresu procesów grupowych, specyfiki klasy szkolnej jako grupy oraz właściwej integracji grupy uczniów.

3.1. Procesy grupowe

Praca z grupą, jaką jest klasa szkolna, wymaga znajomości dynamiki procesów grupowych. Przebieg procesów grupowych jest podobny w każdej grupie.

Biorąc pod uwagę fakt, że członkowie grup to odrębne indywidualności, należy zwrócić uwagę na proces integracji lub dezintegracji członków danej grupy.

Proces integracji: członek grupy jest otwarty na grupę, ale zamierza też bronić swoich wartości i swojej pozycji. Z jednej strony potrzebuje samostanowienia, z drugiej potrzebuje identyfikacji z grupą. Grupa daje mu satysfakcję, zapewnia poczucie bezpieczeństwa. W obszarze grupy dąży do tworzenia więzi z innymi członkami grupy, szuka przyjaźni i miłości.

Proces dezintegracji: członka grupy charakteryzuje bardzo silna potrzeba zachowania swoich wartości i sposobu myślenia. Towarzyszy temu potrzeba wyróżnienia się, a także szacunku, uznania. Taka osoba zabiega o osiągnięcie pewnej pozycji w grupie.

Grupa może wywierać korzystny lub niekorzystny wpływ na swoich członków. Może pobudzać ich do rozwoju lub działać hamująco.

Model idealnego rozwoju grupowego⁵:

1. Orientacja

Członkowie grupy dążą do zdobycia informacji o pozostałych członkach, jacy są, jakie są normy i struktury w grupie. Biorąc pod uwagę zadania grupy, etap orientacji przejawia się w próbie zrozumienia celów i metod, za pomocą których grupa będzie realizować zadania.

2. Konfrontacja i konflikt

Członkowie grupy przejawiają coraz większą pewność siebie, czasem manifestując chęć wybicia się. Pojawia się krytycyzm, złośliwość, a nawet przejawy wrogości względem siebie. Wewnątrz grupy tworzą się paczki, kliki. Członkowie grupy poszukują swojego miejsca w strukturze społecznej i swojej roli w wykonywaniu zadania grupowego. Pojawiają się konflikty. Wyłaniają się przywódcy grupy.

---

⁵ Por. Vopel K.W., *Poradnik dla prowadzących grupy*, rozdział 5/2, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.

3. Konsensus, współpraca i kompromis

Członkowie grupy zaczynają coraz bardziej siebie szanować i akceptować. Fakt przynależności do grupy jest przyjemnością i czymś atrakcyjnym. Rozpoczyna się etap otwartej współpracy opartej na prawidłowej komunikacji i szanowaniu pomysłów i poglądów innych.

4. Integracja

Następuje integracja osobistych potrzeb członków i wymagań stawianych przez nimi, związanych z zadaniem grupowym. Członkowie grupy posiadający już swoje role wspólnie wypracowują rozwiązanie zadania. Na tym etapie każdy pojawiający się kryzys zwiastuje dalszy rozwój grupy.

Procesy grupowe⁶:

Facylitacja społeczna to zjawisko polegające na pozytywnym, ułatwiającym, mobilizującym wpływie obecności innych na aktywność oraz efektywność działań jednostek. Należy podkreślić, że zjawisko to ułatwia wykonanie zadania, jeśli jest ono już dobrze znane i opanowane. Natomiast jeśli trzeba wykonać trudne zadanie lub zupełnie nowe, obecność innych osób będzie miała demobilizujący wpływ na jednostkę.

Próżniactwo społeczne to stan uspokojenia wywołany opinią, że przebywanie w grupie utrudnia ocenę indywidualnego działania; stan ten wpływa negatywnie na wykonanie zadań prostych, lecz ułatwia wykonanie zadań trudnych. Innymi słowy, gdy przy wykonywaniu określonego zadania członek grupy poddany jest ocenie obserwujących go innych członków, pojawia się zjawisko facylitacji społecznej. Natomiast w momencie wykonywania określonego zadania, którego nie mogą bezpośrednio ocenić obserwujący ludzie, ma miejsce pewne rozluźnienie, czyli próżniactwo społeczne.

Deindywiduacja jest utratą zwyczajnej kontroli nad własnym zachowaniem, co generuje impulsywność i patologiczność czynów. Ma miejsce wtedy, gdy grupa jest liczna, ludzie w niej czują się bardziej anonimowo, minimalizuje się

---

⁶ Por. Aronson E., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Wydawnictwo ZYSK i S-KA, Poznań 1997.

odpowiedzialność za własne czyny oraz przestają mieć znaczenie normy moralne, społeczne.

Polaryzacja grupowa to skrajne zmienianie decyzji i poglądów przez członków grupy, w celu uzyskania aprobaty grupy lub z powodu nagłego przekonania o właściwości decyzji plasującej się wcześniej na przeciwległym biegunie.

Myślenie grupowe to myślenie nakierowane na dążenie do zachowania spójności grupy i jej solidarności, kosztem nieuwzględniania realnych faktów. Warunki sprzyjające myśleniu grupowemu to: pewna izolacja grupy, chroniąca ją przed innymi poglądami; spójność grupy biorąca się z faktu, że członkowie grupy chcą do niej przynależeć i się z nią utożsamiają; apodyktyczny lider narzucający swój sposób myślenia całej grupie, kontrolujący ją; obawa o istnienie zagrożenia dla grupy; nieumiejętność podejmowania decyzji. Przejawy myślenia grupowego:

- grupa jest przeświadczona o swojej nieomyślności i sile, jak i słuszności działania,
- wszyscy przeciwnicy grupy są stereotypowo postrzegani,
- członkowie grupy sami stoją na straży cenzury grupowej, bezrefleksyjnie odrzucają przeciwne sądy,
- złudzenie jednomyślności grupy, o które dbają odpowiedni ludzie w grupie.

Współdziałanie w grupie, czyli pomyślne rozwiązanie konkretnego problemu, zadania, mogą utrudniać następujące sytuacje:

- gdy najbardziej profesjonalny członek grupy będzie miał niepewny status w zespole i żaden członek grupy nie będzie się z nim liczył,
- gdy najbardziej kompetentny członek grupy nie ma pewności, jak go ocenia grupa i z tego powodu będzie milczał,
- gdy pojawia się problem komunikacji wewnątrz grupy i ludzie nie słuchają siebie nawzajem,
- gdy pojawia się problem z rozwiązaniem zadania postawionego grupie, brak jest jasnego, jednoznacznego rozwiązania.

Warto jeszcze chwilę, przy omawianiu procesów grupowych, zatrzymać się przy możliwych interakcjach w grupie. I tak w grupie może pojawić się:

Konflikt intrapersonalny – wewnętrzny konflikt związany z powstałym napięciem jednostki z powodu dążenia do dwóch lub więcej wykluczających się celów.

Konflikt interpersonalny – konflikt między członkami grupy lub innymi grupami z powodu sprzecznych celów.

Konflikt o sumie zerowej – konflikt, w konsekwencji którego zwycięstwo jednej strony jest zawsze równe porażce drugiej strony, np. jak w zawodach sportowych.

Konflikt motywów mieszanych – konflikt, w obliczu którego obie strony mogą zyskać dzięki współdziałaniu.

Konformizm – postawa społeczna charakteryzująca się przyjęciem i podporządkowaniem się określonym wartościom i celom grupy, niepoddania ich krytycznej ocenie. Konformista ulega wartościom panującym w grupie, akceptuje je bez zastrzeżeń i refleksji, przyjmuje czyjeś opinie i sądy za swoje własne, nie zastanawiając się, co one reprezentują. Osoba konformistyczna boi się przedstawić swoje poglądy czy propozycje, dlatego bezpiecznie zasłania się stanowiskiem grupy. Uczniowie zachowują się konformistycznie przeważnie z dwóch powodów. Po pierwsze, gdy nie posiadają wystarczającej ilości informacji dotyczących zachowania w danym momencie, a chcą wypaść jak najlepiej. Naśladują po prostu resztę grupy i przyjmują ich wzorce, bardzo wyraźne jest to przede wszystkim w nowo powstałych grupach, gdzie na początku istnieje duży strach o akceptację. Po drugie, zachowania typu konformistycznego wymusza społeczeństwo, a przede wszystkim role, jakie pełniimy. Uczeń modyfikuje swoje postępowanie, by spełnić oczekiwania społeczne, jakie przypisywane są roli ucznia.

3.2. Klasa szkolna jako specyficzna grupa

Klasa szkolna to przede wszystkim grupa formalna, o powstaniu której decydują organy oświatowe. Członkami tej grupy są uczniowie na podobnym poziomie rozwoju umysłowego, fizycznego, przejawiający podobne potrzeby i zainteresowania. Członkowie klasy szkolnej nie posiadają także wpływu na to, kto będzie przyjęty, a kto nie do klasy. Istotną cechą klasy jako grupy formalnej jest fakt, że jej członkowie nie decydują, kto będzie ich wychowawcą i jacy nauczyciele będą ich uczyć. Jest to odgórnie narzucone i dany wychowawca i nauczyciele stają się formalnymi kierownikami grupy. Mimo formalnego charakteru tej grupy warto pamiętać, że każda klasa szkolna różni się od pozostałych współistniejących z nią w tych samych murach szkolnych.

Klasy szkolne często mają bardzo silnie rozwinięte poczucie wspólnych interesów i „klasowego” honoru. Członkowie grupy niejednokrotnie podejmują akcje zbiorowe, np. wyznaczając delegację klasową, aby wyrazić pragnienia, uczucia i potrzeby całej grupy. W trakcie istnienia klasy szkolnej widoczne jest różnicowanie się pozycji i ról jej członków, pojawiają się przywódcy. Specyfika klasy jako grupy wynika z celów i podejmowanych działań. Podstawowymi celami realizowanymi przez członków klasy jest uczenie się, zdobywanie oraz poszerzanie wiadomości, umiejętności i jednocześnie przygotowywanie się do wyznaczonych w przyszłości ról społecznych.

Charakterystyczne dla klasy szkolnej jest powstawanie w jej obrębie nieformalnych relacji osobowych, pojawiają się „paczki” itp. Tak więc w klasie – formalnej grupie społecznej – pojawiają się elementy nieformalne. Obserwujemy nieformalną spontaniczność przeżyć, między uczniami zawiązują się stosunki koleżeńskie i przyjacielskie.

Zgodnie z rozważaniami zawartymi w książce pt. *Polubić szkołę* M. Chomczyńskiej-Miliszkievicz i D. Pankowskiej, możemy wyróżnić trzy fazy rozwoju klasy szkolnej jako grupy: fazę orientacji, integracji i samorealizacji.

Tabela 1. Fazy rozwoju klasy jako specyficznej grupy

Określenie fazy	Cechy charakterystyczne fazy	Działania wychowawcy
Orientacja	pierwsze spotkanie uczniów	należy zdobyć fundamentalne informacje o uczniach: dowiedzieć się, jak mają na imię i czego oczekują
	potrzebne informacje: kim są inni, jacy są, jakimi będą kolegami/koleżankami, co mnie czeka w tej klasie?	aranżacja sytuacji stwarzających możliwość wstępnego poznania się uczniów między sobą
	obserwowana jest ostrożność i brak chęci odsłaniania się przed innymi	zadbanie o odpowiednie warunki ułatwiające kontakty w grupie, np. odpowiednia aranżacja przestrzeni dzięki ustawieniu ławek w podkowę czy umożliwienie pracy w małych zespołach, jednocześnie dbając o ciągłe zmiany w składzie,
	przeważa uczucie lęku i nieufności	stworzenie miłej i przyjaznej atmosfery; zakończeniem tej fazy może być stworzenie kontraktu klasowego obejmującego katalog norm i zasad bycia razem
Integracja	powstaje więź grupowa, utrwalająca to, co wypracowano w fazie orientacji	monitorowanie wypracowanych wcześniej norm i ich przestrzegania
	uwidacznia się coraz większe poczucie bezpieczeństwa i zaufania wśród uczniów	zapobieganie łamaniu norm, przy jednoczesnym odwołaniu się do zapisów kontraktu
	uczniowie prezentują siebie i swoje cechy bez lęku o możliwość odrzucenia	uwzględnienie w planie godzin wychowawczych zajęć z zakresu właściwej komunikacji interpersonalnej, co będzie sprzyjało dalszej integracji społeczności klasowej
	pojawia się przekonanie grupowe, że zasady wspólnego bycia są jasne i aprobowane przez wszystkich	
	ta faza trwa najdłużej i charakteryzuje ją dynamizm	– dbanie o właściwy przepływ informacji i przebieg procesów

Samorealizacja	grupa już się ukonstytuowała	komunikacji,
	uczniom towarzyszy poczucie wspólnoty i przekonania o spójności grupy	– zapewnienie wsparcia w sytuacjach trudnych,
	uczniom towarzyszą skrajne uczucia – od entuzjazmu i ogromnej chęci współpracy do złości i bierności	– eliminowanie obaw dotyczące funkcjonowania w grupie,
	pojawiają się pierwsze konflikty i sytuacje kryzysowe	– kierowanie się sympatią, szczerością, zrozumieniem i zainteresowaniem w działaniu,
	uczniowie pracują nad rozwiązaniem sytuacji problemowych	– praca nad wzmocnieniem samooceny uczniów
	wychowankowie zaczynają otwarcie prezentować swoje postawy wobec siebie i ludzi oraz świata	uwzględnienie w tematyce godzin wychowawczych dziedzin związanych z umiejętnościami rozwiązywania konfliktów, a także modelowaniem postawy tolerancji

Źródło: por. Lubczyńska E., *Integracja klasy a etapy rozwoju grupy*, www.ekspercioswiacie.pl/artykuly-szkola/art,20,integracja-klasy-a-etapy-rozwoju-grupy,8.html [data dostępu: 5.12.2010].

Znajomość wyżej zaprezentowanych faz rozwoju zespołu klasowego jako grupy jest niezbędna w pracy wychowawczej. Znając charakterystykę określonych faz, nauczyciel-wychowawca może właściwie zaplanować swoją pracę wychowawczą, dzięki czemu jego oddziaływania mogą być skuteczniejsze i przyczynić się do minimalizacji trudności wychowawczych związanych z grupą klasową.

Aby wychowawca mógł lepiej zrozumieć swoją klasę jako grupę społeczną, musi jak najlepiej poznać jej członków oraz relacje między nimi panujące. To zadanie ułatwi mu wykorzystanie metody socjometrycznej.

Metoda socjometryczna, najogólniej rzecz biorąc, polega na umiejętnym zadawaniu pytań i interpretacji odpowiedzi na nie. Pytania przeważnie dotyczą charakterystyki relacji między członkami grupy, ważne jest, między którymi osobami istnieją stosunki sympatii, a między którymi antypatii czy wręcz wrogości. Innymi słowy – celami socjometrii jest poznanie stosunków koleżeńskich panujących w klasie; przekonanie się o istnieniu bądź nieistnieniu, klik;

dokonanie porównania istniejącej oficjalnej hierarchii między uczniami z nieoficjalną hierarchią; zdobycie informacji o nieformalnych przywódcach w grupie; zestawienie oficjalnych i nieoficjalnych informacji dotyczących członków grupy klasowej.

Pytania są umiejętnie wmanewrowane w jakieś zadanie, historyjkę, co warunkowane jest wiekiem uczniów; pytania nigdy nie powinny być zadawane wprost.

Przed wykorzystaniem tej metody wychowawca powinien zastanowić się, jakie kwestie odnoszące się do relacji w grupie szczególnie go interesują. Dla przykładu mogą to być sprawy dotyczące:

- wspólnego siedzenia w ławce,
- organizowania wspólnej nauki,
- wyboru partnera do konkretnego zadania, np. referatu, opracowania plakatu itd.,
- doboru grupy mającej reprezentować klasę,
- organizowania różnorodnych imprez klasowych, podejmowania się realizacji przedsięwzięć,
- osób nielubianych, pomijanych, odseparowanych od zespołu klasowego,
- istnienia wzajemnych sympatii i antypatii.

Należy bardzo ostrożnie odnosić się do kryterium odrzucenia w konstruowanych pytaniach.

Konstruując historyjkę na potrzeby socjometrii, trzeba pamiętać o budowaniu emocji, które uwolnią w uczniach prawdziwe reakcje, dzięki czemu zwiększamy możliwość pełnej szczerości wśród uczniów. Badanie socjometryczne warto także przeprowadzić anonimowo np. w postaci ankiety typu „dokończ zdanie”.

3.3. Praca z grupą – integracja zespołu klasowego

Praca wychowawcza z prawidłowo zintegrowanym zespołem klasowym jest znacznie łatwiejsza – zintegrowana klasa aktywnie działa, nie boi się nowych wyzwań, dzieli się pomysłami. Dobry klimat w klasie sprzyja porozumieniu i konstruktywnemu rozwiązywaniu problemów. Jeśli wychowawca zadba o to, by uczniowie w danej klasie dobrze się czuli w swoim towarzystwie, łatwiej będzie mu przeciwdziałać nieporządnym zachowaniom młodzieży i wszelkim problemom wychowawczym. Integracja klasy jest też ważnym elementem współpracy z rodzicami – im bardziej zgrana klasa, tym łatwiej uzyskać pomoc od rodziców, np. w sprawie organizacji imprez klasowych lub innych przedsięwzięć.

Przystępując do procesu integracji klasy wychowawca, musi pamiętać:

- po pierwsze niesłuchanie ważne jest pierwsze wrażenie, bo przecież ono stanowi bazę dla pierwszego osądu danej osoby;
- zajęcia integracyjne powinny być perfekcyjnie zaplanowane, ćwiczenia, zabawy i gry powinny być dostosowane do poziomu rozwojowego uczniów oraz dobrane tak, aby były bezpieczne emocjonalnie dla naszych uczniów. Gotowe scenariusze i odpowiedzi dotyczące zajęć integracyjnych można znaleźć np. w tych miejscach:
  - www.edukacja.edux.pl,
  - www.profesor.pl,
  - www.wychowawca.pl,
  - www.szkolnictwo.pl,
  - www.literka.pl,
  - www.interklasa.pl,
  - Dudziak U., *Wychowanie w klasie szkolnej: scenariusze godzin wychowawczych dla szkół ponadpodstawowych*, Warszawa 2002,
  - Gałczyńska E., *Konspekty godzin wychowawczych*, Płock 1995,

- Grochowska N., Sadowska E., *Lekcje wychowawcze – klasa V*, Warszawa 2000,
- Bleja B., Składanowska M., *Godziny wychowawcze gimnazjum I–III*, Toruń 2001.

Przygotowując zajęcia integracyjne, warto skonsultować ich plan z pedagogiem szkolnym. Jeśli nie czujemy się na siłach przeprowadzić samemu takie zajęcia, można poprosić o pomoc kogoś z zewnątrz, np. pracowników poradni. Uwaga: jeśli zajęcia będzie prowadził ktoś inny niż wychowawca, należy pamiętać, że jego obecność jest obowiązkowa. Istnieje kilka zasad, jakie warunkują sukces zajęć integracyjnych:

- Wychowawca nie może zapomnieć, że nie tylko on ma poznać uczniów, ale także uczniowie chcą poznać jego. Nie może unikać odpowiedzi na pytania zadawane przez uczniów (oczywiście w granicach intymności);
- Należy pamiętać o magii zabawy, bez względu na wiek wychowanków. Dzięki zabawie łatwiej i szybciej można się poznać. Zabawa znosi bariery, wyzwala aktywność i spontaniczność, stwarza luźną atmosferę, niezastąpioną w kwestii poznawania uczniów;
- Warto stworzyć wspólnie z klasą kontrakt odnoszący się do zasad i norm mających regulować relacje na płaszczyźnie uczeń–uczeń oraz uczeń–wychowawca. Przy tworzeniu kontraktu należy pamiętać, aby:
  - punkty nie były zbyt liczne (w młodszych klasach do 3–5 pkt., w starszych do 10 pkt.);
  - punkty powinny być opisane precyzyjnie, żeby nikt nie miał wątpliwości, jak je rozumieć;
  - należy unikać formy „nie”, np. zamiast: „nie spóźnimy się” piszemy: „jesteśmy punktualni”;
  - zapisujemy tylko te zasady, co do których wszyscy deklarują zgodę;
  - warto jest zostawić miejsce na podpisy grupy ustalającej kontrakt – coś, pod czym uczniowie własnoręcznie się podpiszą, silniej

przemawia, nie można się z tego „wykręcić” (należy pamiętać, aby uczniowie podpisali się imieniem i nazwiskiem, a nie ksywką);

- o warto umieścić gotowy kontrakt w widocznym miejscu w klasie, aby zawsze móc odwołać się do zapisów.

Przykład kilku zasad do kontraktu klasowego dla uczniów gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych: Jesteśmy punktualni – szanujemy czas swój i innych; Okazujemy sobie nawzajem szacunek; Słuchamy wypowiedzi innych osób – dajemy każdemu możliwość wypowiedzenia swojego zdania; Mamy prawo wyrażania emocji – jednocześnie zobowiązujemy się nie ośmieszać emocji innych osób; To, co dzieje się na lekcji, zostaje tylko między nami – zapewniamy tym poczucie bezpieczeństwa sobie nawzajem itp.

Konieczne trzeba pamiętać, że proces integracji to nie tylko pierwsze przygotowane zajęcia, to nieustanna praca przez cały okres nauki w danej szkole.

4. Praca wychowawcza – radzenie sobie w trudnych sytuacjach

4.1. Komunikacja z uczniami

Środowisko szkolne jest miejscem, które wymaga od wychowawcy wyjątkowej uwagi podczas porozumiewania się z uczniami. Często jest tak, że wypowiedzi wychowawcy są niezrozumiałe dla ucznia lub zostają zrozumiane źle. Blokują to proces komunikacji na płaszczyźnie uczeń–wychowawca, dlatego też ważne dla wychowawcy są umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej. Przy nawiązywaniu pozytywnego kontaktu z dzieckiem warto zwrócić uwagę na:

- używanie zrozumiałych słów, dostosowanych do wieku rozwojowego odbiorcy,
- trafne interpretowanie wypowiedzi ucznia,

- podsumowywanie wypowiedzi ucznia,
- zwracanie się do ucznia po imieniu, a nie po nazwisku,
- nieocenianie,
- wykorzystywanie poczucia humoru,
- utrzymywanie kontaktu wzrokowego,
- potakiwanie,
- otwarta, swobodna postawa.

Rozmawiając z uczniem należy zwrócić uwagę na zgodność komunikatów werbalnych z niewerbalnymi. Podczas rozmowy powinno się obserwować postawę ciała, oczy, ruchy ciała, usta, mimikę twarzy, wygląd skóry (zaczerwienienie, pot, błądź), ton głosu i tępo mówienia.

Bardzo łatwo jest zepsuć płaszczyznę komunikacji z uczniem i sprawić, aby stracił on chęć do rozmawiania z wychowawcą i dzielenia się swoimi problemami. Dlatego też trzeba unikać następujących zachowań:

- przerywania wypowiedzi ucznia,
- dawania złotych rad, wygłaszania „kazań”,
- upominania, lekceważenia,
- nachalnego wypytywania,
- odbiegania od tematu,
- braku kontaktu wzrokowego,
- siedzenia zbyt daleko od ucznia,
- ziewania,
- pospiesznych ruchów,
- zajmowania się czymś innym, np.: pakowaniem się po lekcji czy wypełnianiem dziennika.

Efektywna komunikacja z uczniem to taka, za którą stoi empatia, wsparcie, szczerza troska, szacunek, otwartość, poczucie bezpieczeństwa oraz akceptacja. Podtrzymanie pozytywnej komunikacji z uczniem ułatwi znajomość technik wykorzystywanych w prowadzeniu rozmowy:

- Potakiwanie, np. „ach tak”, „mhm” daje znać rozmówcy, że jesteście skupieni na temacie rozmowy;
- Klaryfikacja, czyli uporządkowanie wypowiedzi, wyłączenie głównego tematu (mogą pomóc takie sformułowania, jak: zgubiłam się, mam rozumieć, że chodzi ci o to, że...);
- Interpretowanie wypowiedzi ucznia ma na celu pomoc uczniowi w zrozumieniu jego uczuć, związków między opisywanymi stacjami;
- Przekazywanie sprawdzonych i rzetelnych informacji na konkretny temat;
- Sprawdzanie – stosowane w momencie, gdy odnosimy wrażenie o niespójności tego, co widzimy z tym, co słyszymy, np. (w sytuacji, gdy uczeń mówi nam, że jeszcze dzisiaj sprosta jakiemuś zadaniu, a ledwo trzyma się na nogach): „Widzę, że jesteś zmęczony”, „Może porozmawiamy o tym przez chwilę”;
- Parafrazowanie – polega na przeformułowaniu wypowiedzi ucznia, czyli innymi słowami mówimy o tym, co usłyszeliśmy od ucznia;
- Podsumowywanie, czyli zebranie kluczowych kwestii poruszonych w rozmowie.

Właściwa komunikacja jest niezbędna w procesie wychowania; zarówno dla nauczyciela, jak i ucznia jest to umiejętność niezwykle porządna, dlatego też wychowawca musi poświęcić dużo czasu i zainteresowania temu zagadnieniu. Obok pracy nad własnymi umiejętnościami z tego zakresu, musi dbać o kształtowanie ich wśród swoich wychowanków, aby przygotować ich do skutecznego funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie. Wychowawca musi pamiętać o uwzględnieniu tematyki prawidłowej komunikacji w planowaniu pracy wychowawczej w swojej klasie.

4.2. Sytuacje konfliktowe wśród uczniów – sposoby rozwiązywania konfliktów

W stosunkach koleżeńskich, zarówno w grupowych, jak i interpersonalnych, konflikty są nieuniknione, wynikają one już z samego współistnienia uczniów na jednym obszarze, jakim jest szkoła oraz z niepowtarzalności każdego ucznia. Konflikt jest wpisany w życie społeczne.

Według H. Hamer głównymi przyczynami konfliktów między uczniami są⁷:

- różnice statusu ekonomicznego rodziców,
- separowanie się niektórych uczniów,
- rywalizacja o dobre oceny,
- stopień elokwencji poszczególnych uczniów,
- stosunek uczniów do uczniów najlepszych, wybijających się,
- nieadekwatne, zbyt wysokie poczucie własnej wartości, egoizm, nieszanowanie innych.

Konflikty na płaszczyźnie uczeń–uczeń często mają blahe źródła (jakieś zaczepki, obmawianie, wyśmiewanie), bywają także spory o poważniejszym podłożu (związane z uczuciami, chęcią rywalizacji, wynikające z kultury osobistej). Konflikty chłopców, częściej niż konflikty dziewczyn, kończą się bójkami (choć coraz częściej dziewczyny uciekają się do tego samego rozwiązywania konfliktów). Natomiast konflikty międzyklasowe, grupowe, mają na celu zwiększenie poczucie bezpieczeństwa grupy, zdobycie bądź podniesienie prestiżu i pozycji w hierarchii szkolnej.

Dla przyszłych nauczycieli najistotniejszą jednak sprawą jest to, jak radzić sobie w pojawiających się sytuacjach konfliktu z uczniami, oraz między uczniami. Strategii możliwych do przyjęcia, w zależności od towarzyszących konfliktom sytuacji, jest wiele. Zachowanie nauczyciela zależy tu w dużej mierze także od jego indywidualnych uwarunkowań, cech charakteru i wykształconych modeli

---

⁷ Por. Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania*, Wydawnictwo Veda, Warszawa 1994.

reagowania. Warto poznać te wzorce, aby móc najpierw ocenić własny sposób zachowania w obliczu pojawiającego się konfliktu, a następnie spróbować wypracować schemat działań najbardziej efektywny w radzeniu sobie w konfliktach pojawiających się w szkole.

W literaturze przedmiotu za Thomasem-Kilmannem wyróżnia się pięć stylów rozwiązywania konfliktów:

- **Walka** – ta strategia nie rozbudza w uczniach chęci wzajemnego poznawania się, rozumienia i akceptacji. Jest strategią na krótką metę, zużywającą dużo energii i emocji. Walka jest strategią twardą, polegającą na postrzeganiu drugiej strony jako wroga, koncentrowaniu się tylko na własnych interesach i wygranej, oszukiwaniu, próbie wywierania presji;
- **Podporządkowanie** – jest to strategia, która najbardziej odpowiada uczniom nieśmiałym, mało pewnym siebie. Postępując według niej, uczeń osiąga poczucie bezpieczeństwa, ale tak naprawdę nie rozwiązuje konfliktu. Podporządkowanie jest strategią miękką, polegającą na ustępowaniu innym, opartym na ufności i naiwności, proponowaniu rozwiązań, jednak nie upieraniu się przy nich, poddawaniu się presji;
- **Unikanie** – to strategia otwartej ucieczki od konfrontacji, oddalenia konfliktu, ale nie rozwiązania go. Używanie tej strategii jest korzystne, kiedy uczeń ma ważniejsze sprawy niż obecny konflikt, oraz kiedy uczeń nie ma dobrych argumentów na swoją korzyść;
- **Kompromis** – jest strategią dobrą, jeśli obie strony osiągają to, co dla nich najważniejsze, rezygnując z mniej istotnych spraw. Natomiast jeśli kompromis miałby przyczynić się do rezygnacji z ważnych kwestii dla ucznia, nie jest już tak dobrą strategią, i uczeń nie powinien jej realizować;
- **Współpraca** – w świetle literatury przedmiotu ta strategia uważana jest za najlepszą. Strategia współpracy daje ważność interesom wszystkich stron w konflikcie. Strony konfliktu traktują siebie jako partnerów, a nie wrogów, i wszyscy są wygrani. Strategia współpracy, zwana strategią bez porażek,

polega na przestrzeganiu wspólnie ustalonych zasad spotkania mającego na celu rozwiązanie konfliktu; zakłada partnerskie traktowanie i podkreślanie kwestii, które łączą strony konfliktu. Używając tej strategii atakowi podlega problem, a nie strony konfliktu. Wypracowane rozwiązanie powinno być korzystne dla obu stron.

Warto bliżej przyjrzeć się klasyfikacji rozwiązywania konfliktów Ch.W. Moore'a, gdyż wyróżnia on modele rozwiązań najczęściej stosowane w szkole⁸:

- Nieformalne dyskusje – w indywidualnych lub kameralnych rozmowach najłatwiej rozwiązać te sytuacje, które dotyczą osobistych problemów ucznia, które nie powinny być omawiane na zbyt szerokim forum. Ważne, aby nauczyciel zadbał o warunki i atmosferę takiego spotkania – nie powinno ono odbywać się na korytarzu szkolnym ani w czasie krótkiej przerwy. Efekty takich rozmów zależą w dużej mierze od wzajemnego zaufania i szacunku obu stron rozmów;
- Negocjacje – jest to najskuteczniejsza forma rozwiązywania konfliktów, bo pozwala na uwzględnienie interesów i potrzeb obu stron, minimalizując ewentualne poczucie krzywdy czy niesprawiedliwości u jednego z uczestników sporu. Nauczyciel świadomy zasad prowadzenia skutecznych negocjacji jest w stanie osiągnąć na tej właśnie drodze szereg ustępstw i zobowiązań ze strony uczniów, z których prawdopodobnie wywiążą się oni solidnie, mając świadomość, że aktywnie uczestniczyli w procesie decyzyjnym, że rozwiązanie konfliktu nie było im narzucone;
- Mediacja – to forma negocjacji, w której uczestniczy także strona trzecia – mediator, który ma za zadanie ułatwić osiągnięcie kompromisu, ale nie jest czynnikiem decyzyjnym. Mediatorem w konflikcie pomiędzy uczniami może być nauczyciel lub pedagog, albo inna osoba obdarzona zaufaniem wszystkich uczestników konfliktu;

---

⁸ Moore Ch.W., *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2009.

- Arbitraż – wyznaczona osoba – arbiter, uczestniczy w rozmowach mających na celu rozwiązanie jakiegoś problemu i to do niego, po wysłuchaniu argumentów obu stron, należy podjąć ostateczną decyzję. Nauczyciel bardzo często występuje w uczniowskich konfliktach właśnie w charakterze arbitra, warto jednak pamiętać, że stosowanie wyłącznie tej strategii rozwiązywania trudnych sytuacji może w rezultacie doprowadzić do pojawienia się u uczniów poczucia niesprawiedliwości, a nauczyciel może przestać być postrzegany przez część uczniów jako sojusznik, a zacząć być traktowany jak strona konfliktu;
- Decyzja administracyjna, decyzja sądowa, decyzja prawodawcza – to odgórny sposób rozwiązywania konfliktów w szkole, na mocy istniejących regulaminów czy dokumentów prawnych. Jako czynnik decyzyjny w takim wypadku występuje w szkole dyrektor placówki.

Warto zaznaczyć, że godne polecenia są te strategie, które angażują w osiągnięcie kompromisu czy podjęcie decyzji także uczniów. Nawet jeśli sytuacja wymaga ukarania uczniów, wyciągnięcia wobec nich konsekwencji za niepożądane zachowania, takie przykre skutki będą dla nich łatwiejsze do zaakceptowania, jeśli wezmą oni udział w podejmowaniu ostatecznych decyzji ich dotyczących.

Z kolei T. Gordon w swojej książce zaproponował sześćoetapową metodę rozwiązywania konfliktów⁹:

- Rozpoznać konflikt i nazwać go – nauczyciel w tej fazie powinien przede wszystkim wysłuchać wszystkich stron sporu, aby móc ustalić, gdzie dokładnie leży problem, jaki charakter ma zaistniały konflikt;
- Zrozumieć strony konfliktu, pomóc im zrozumieć nawzajem swoje uczucia i potrzeby – na tym etapie nauczyciel powinien nakłonić strony do wysłuchania nawzajem swoich argumentów. Jego zadaniem jest umożliwienie uczniom przedstawienia własnych uczuć, potrzeb, oczekiwań. Należy

---

⁹ Por. Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, Instytut Wyd. PAX, Warszawa 2007.

pamiętać, że odbiorcą tych komunikatów jest nie tylko nauczyciel, ale przede wszystkim druga strona sporu;

- Wspólne poszukiwanie możliwych rozwiązań, np. burza mózgów – skonfliktowani uczniowie bądź wszyscy uczniowie w klasie (w zależności od charakteru i przedmiotu konfliktu) powinni mieć możliwość zaprezentowania możliwości rozwiązania zaistniałej sytuacji. Na tym etapie nie dyskutuje się wartości czy skuteczności poszczególnych pomysłów, chodzi wyłącznie o ich zebranie i uporządkowanie;
- Krytyka propozycji rozwiązania konfliktu i wybór tego najbardziej skutecznego – istotne jest, aby wybór sposobu rozwiązania konfliktowej sytuacji nie następował na zasadzie decyzji większości, ale był kompromisem w możliwie dużym stopniu zaspokajającym potrzeby wszystkich uczestników sporu;
- Realizacja przyjętego rozwiązania – przyjęte rozwiązanie jest wdrażane w życie, należy jednak pamiętać o konieczności monitorowania jego wyników i korygowaniu ewentualnych efektów niepożądanych;
- Ocena skuteczności – ostatnią fazą powinna być ewaluacja podjętych działań i ewentualna rewizja przyjętych zasad postępowania, jeśli poprzednie nie przyniosły spodziewanych skutków.

4.3. Agresja w szkole – zjawisko cyberprzemocy i mobbingu w szkole

Przyczyny zachowań agresywnych¹⁰:

- obawa, lęk wynikający z separacji od rodzica, obserwowane szczególnie w przedszkolu,
- naśladowanie złych wzorców (rodzice, koledzy, media),

---

¹⁰ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 2/3, sierpień 2009.

- notoryczny brak uwagi ze strony rodzica, nauczyciela,
- niesprzyjające warunki zewnętrzne, takie jak hałas, tłum, zmęczenie,
- nagromadzone kompleksy,
- ostra krytyka, wyśmiewanie ze strony kolegów/koleżanek,
- braki intelektualne powodujące problemy w nauce,
- problem z funkcjonowaniem w grupie,
- brak wsparcia, zrozumienia ze strony rodziców/opiekunów,
- niejasne zasady funkcjonowania w szkole, w domu,
- kary nieadekwatne do przewinień,
- problemy z wyrażaniem negatywnych emocji,
- problemy z komunikacją z rówieśnikami i dorosłymi,
- zaczepki uczniów pod adresem dziecka, wobec którego mama przejawia publicznie nadopiekuńcze zachowanie,
- zbyt wysoka poprzeczka ustawiona dziecku przez rodziców,
- zbyt długie podporządkowanie się.

Formy agresji w szkole¹¹:

- **Agresja fizyczna** – przejawia się bezpośrednim zadawaniem bólu innym osobom (bicie, drapanie, gryzienie). Warto pamiętać, że nie zawsze skierowana jest na osobę, która wywołała agresję;
- **Agresja werbalna** – brak jest bezpośredniego kontaktu fizycznego, ale ból jest zadawany drugiej osobie przez: wyśmiewanie, przezywanie, skarżenie, złośliwe uwagi, szyderstwa, plotkowanie, fałszywe oskarżenia. Agresja ta ma na celu pomniejszenie wartości drugiej osoby. Agresję werbalną dzielimy na agresję kierowaną, gdzie agresor otwarcie dokucza osobie, oraz agresję niekierowaną, kiedy agresor ukrywa swoje działania, np. snucie intryg, rozpuszczanie plotek;
- **Agresja niewerbalna**, czyli złośliwe przedrzeźnianie, robienie min, inne niemile gesty mające na celu zranienie danej osoby;

---

¹¹ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 2/4, sierpień 2009.

- **Agresja instrumentalna** – jest to rodzaj manipulacji, dziecko zachowuje się w pewien agresywny sposób, bo w toku pracy wychowawczej nauczyło się, że może przynieść to konkretne korzyści, np. dziecko wymuszające podarunek w sklepie;
- **Agresja naśladowcza** – agresja ta może być wynikiem przypadkowego i zupełnie mimowolnego naśladowania zachowania osoby znaczącej. Agresor nie ma świadomości, że zachowuje się agresywnie, np. naśladowanie bohaterów z bajek itp.;
- **Agresja patologiczna** – przyczynami tej agresji są wady w układzie nerwowym. Wady te przynoszą zaburzenia zachowania w postaci zachowań agresywnych. Osoba chora, zachowując się agresywnie, nie realizuje żadnych celów, nikogo nie naśladuje. Ten rodzaj agresji występuje najczęściej u dzieci z nadpobudliwością psychoruchową, chorych na epilepsję, schizofrenię, osoby niepełnosprawne intelektualnie.

Aby przeciwdziałać zachowaniom agresywnym w szkole, należy podejmować interdyscyplinarne działania, przede wszystkim na płaszczyźnie informacyjno-profilaktycznej, działań interwencyjnych oraz organizacji czasu wolnego uczniów. Wychowawca klasy powinien zarówno w pracy z dziećmi, jak i rodzicami dostarczać rzetelnych informacji w zakresie zjawiska agresji. Powinien zapoznać uczniów i rodziców z obowiązującymi normami i zasadami w szkole, dzięki czemu uniknie niejasności w odniesieniu do akceptowanych form zachowania. Planując pracę wychowawczą, nie można pominąć treści związanych z poszanowaniem prawa i zasad związanych ze sposobami reakcji na przejawy agresji. Pomocne w pracy wychowawcy są publikowane autorskie programy przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole, których przykłady są dostępne w Internecie na:

- <http://www.opocznopowiat.pl/files/120656308947eab11192274/Program%20AGRESJA.pdf>,
- <http://sp.poniatowa.pl/art3.htm>,

- http://literka.pl/3/29695/autorski_program_przeciwdzialania_agresji_i_przemocy_w_szkole.

Bardzo ważne jest także przemyślane działanie interwencyjne odnośnie konkretnego aktu agresji, musi ono być zgodne z przyjętymi w szkole zasadami oraz podejmowane konsekwentnie wobec najdrobniejszego przejawu agresji. Istotny jest fakt organizacji czasu wolnego uczniom (chodzi tu o zajęcia pozalekcyjne), dodatkowo w tym obszarze ważna jest współpraca z rodzicami i uświadomienie im znaczenia przemyślanego rozplanowania czasu wolnego ich dzieci. Niezastąpione w obszarze tych działań są wszelkie zajęcia sportowe, które stwarzają szansę odreagowania emocji dzieciom i młodzieży, zużycia nadmiaru ich energii, a także uczyć przestrzegania zasad i dyscypliny.

Mobbing w szkole

Z badań przeprowadzanych w szkołach wynika, że aż 1/3 uczniów w szkołach podstawowych doświadcza mobbingu, a w szkołach ponadpodstawowych kilkanaście procent uczniów pada ofiarą tego zjawiska¹². Dlatego tak istotna jest wiedza nauczycieli, jaką posiadają na temat mobbingu. Aby rozpoznać przejawy mobbingu w szkole, należy zwrócić uwagę na jego pewne cechy:

- Powtarzalność i częstotliwość przemocy oraz czas trwania prześladowań: zjawisko mobbingu obserwowalne jest kilka razy w tygodniu, a nawet codziennie;
- Natężenie przemocy: chodzi tu o brutalność agresorów i ilość osób zaangażowanych w te działania, jak również istotne jest to, czy mobbing wychodzi poza teren klasy albo szkoły;
- Zachowanie ofiary: ofiara mobbingu unika kontaktów i wycofuje się, nieustannie towarzyszy jej lęk, wstyd. Jest bezbronna i osamotniona, odrzucona przez agresorów, a czasem całą klasę. Pojawiają się nieobecności, pogarszają wyniki w nauce;

---

¹² Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 2/4.1, sierpień 2009.

- Istnieją także pewne czynniki niejako generujące ofiary lobbingu, np. nowy uczeń w klasie, uczeń niepełnosprawny, uczeń wyróżniający się wyglądem, zainteresowaniami, sytuacją rodzinną – tzw. uczeń inny.

Podkreślenia wymaga fakt, że zachowania agresorów „mobberów” nie są konsekwencją konfliktu, wynikają po prostu z nieodpartej chęci dominacji, przewodzenia w grupie, a czasami rozładowania własnej frustracji, złości lub postępowania według wyuczonych schematów. Sprawcy mobbingu nie zdają sobie sprawy, jak bardzo cierpią ofiary ich postępowania i jakie skutki dla ofiar ma ich działanie. A do negatywnych następstw mobbingu należą¹³:

- choroby psychosomatyczne, takie jak: schorzenia układu pokarmowego i żołądka, migrena, napięcie mięśni, słaba odporność na infekcje,
- nerwice,
- choroby psychiczne,
- fobie szkolne,
- samobójstwa.

Ze zjawiskiem mobbingu można walczyć na wiele sposobów, jednak najgorszymi drogami są obojętność i karanie. Obojętność jest jednocześnie przyzwoleniem na zło, natomiast karanie nie rozwiązuje problemu, gdyż tylko zatrzymuje na chwilę zachowanie agresora, który tłumiąc złość, obmyśla już kolejny atak. Nieoceniona w redukcji tego zjawiska jest postawa rodziców i wychowawców, nauczycieli, którzy muszą reagować na najmniejszy przejaw zła. Oprócz tego niezbędna jest także pomoc psychologiczna ofiarom mobbingu i praca z agresorami mająca na celu opanowanie ich złości i frustracji. Wsparciem w tym obszarze są pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych lub zatrudnieni w szkołach psychologowie. Wychowawca w swojej pracy powinien uwzględnić zagadnienia z zakresu przeciwdziałania mobbingowi i stworzyć także rodzicom możliwość pogłębiania wiedzy na ten temat, chociażby w trakcie organizowanych

---

¹³ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 2/4.1, sierpień 2009.

przez wychowawcę prelekcji i szkoleń (pomocna tu może okazać się współpraca z pedagogiem szkolnym).

Cyberprzemoc

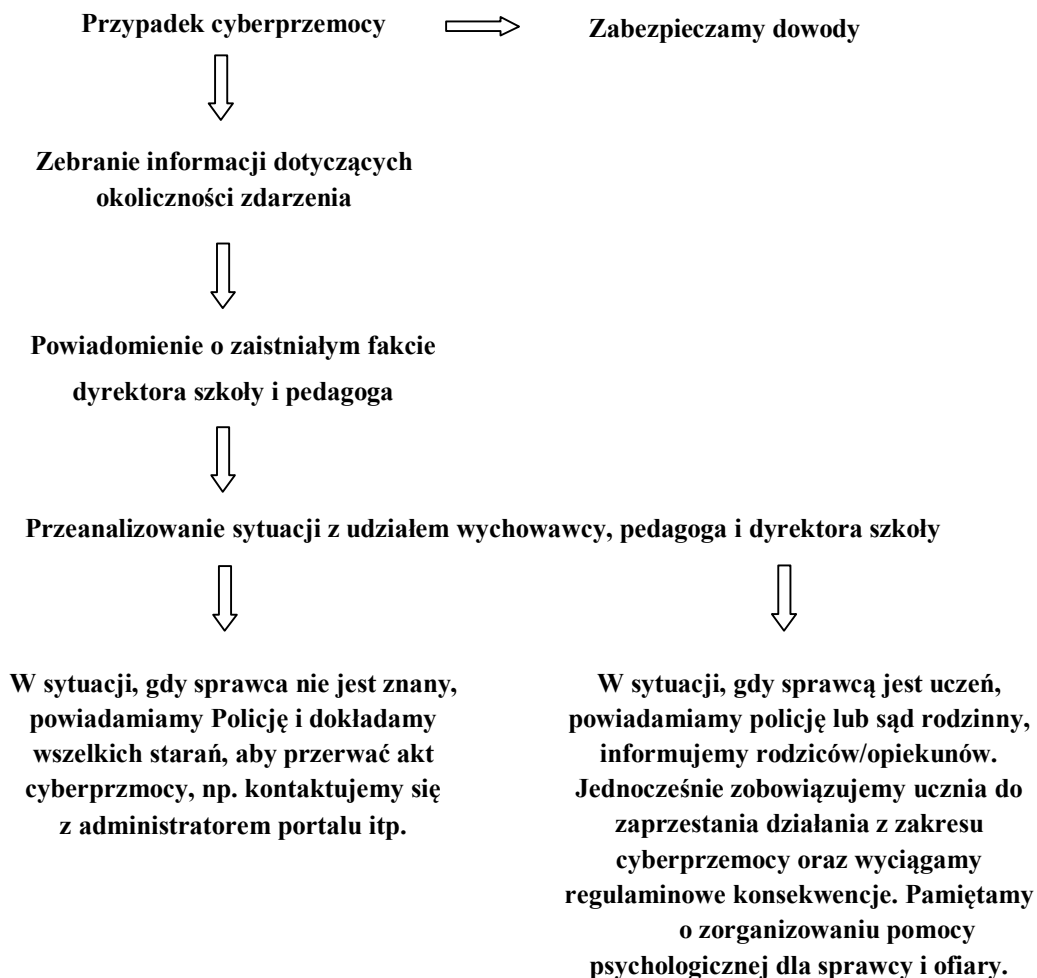
Niebezpieczeństwo wynikające z użytkowania Internetu zazwyczaj kojarzone jest z problemem pedofilii, przemocy seksualnej itp. Jednak w dobie nieograniczonej dostępności nowych mediów dla dzieci i młodzieży oraz powiększającymi się możliwościami sieci, istotnym zagrożeniem dla dzieci stają się również ich rówieśnicy. W literaturze przedmiotu problem ten określany jest jako *cyberbullying* lub w polskim tłumaczeniu cyberprzemoc.

Zjawisko cyberprzemocy rozumiane jest jako przejaw przemocy z użyciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych, czyli Internetu i telefonów komórkowych. Formy cyberprzemocy to nękanie, szantażowanie, straszenie, publikowanie kompromitujących informacji, zdjęć, filmów w Internecie, podszywanie się pod kogoś wbrew jego woli. Sprawcy cyberprzemocy wykorzystują pocztę elektroniczną, komunikatory internetowe, czaty, serwisy społecznościowe, blogi, fora, grupy dyskusyjne.

Zjawisko *cyberbullyingu* charakteryzuje:

- Anonimowość sprawcy;
- Sprawca nie musi wykazywać się siłą fizyczną, tu liczą się umiejętności wykorzystywania możliwości nowych mediów;
- Znacząca jest tu szybkość rozpowszechniania materiałów kierowanych przeciwko ofierze oraz ich nieograniczona dostępność w sieci. Raz umieszczone zdjęcie czy informacja często bywa niemożliwa do usunięcia z wirtualnej przestrzeni;
- Stała możliwość nękania ofiary, w szkole, w domu.

Jak reagować w przypadku cyberprzemocy? (schemat)¹⁴

Ważną kwestią w omawianym zagadnieniu są działania mające zapobiegać aktom cyberprzemocy. Praca wychowawcza w tym aspekcie obejmuje rzetelne informowanie uczniów i ich rodziców o konsekwencjach zjawiska, o sposobach reagowania na akty przemocy przy użyciu mediów elektronicznych i przede wszystkim o sposobach właściwego korzystania z nowych mediów. Wychowawca musi uwrażliwiać uczniów i rodziców na następujące sytuacje:

¹⁴ Por. Wojtasik Ł., *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, <http://www.dziecko-wsieci.pl/strona.php?p=37> [data dostępu: 17.12.2010], s. 18.

- ochrona własnych haseł internetowych,
- posługiwanie się w Internecie nickiem, a nie prawdziwymi danymi osobowymi,
- zakaz udostępniania własnych zdjęć osobom poznanym w Internecie, poszanowanie intymności, świadomość nieograniczonej trwałości materiałów wrzucanych do sieci, tj. zdjęć, filmików, komentarzy itd.

4.4. Problemy z frekwencją uczniów – wagary

Problem wagarów pojawia się przede wszystkim wśród młodzieży z gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, jednak coraz częściej ten proceder ma miejsce w szkołach podstawowych. Nieobecności często bywają przejawem buntu, zaznaczenia niezależności, zmanifestowania swojego zadnia. Powody wagarów można rozpatrywać na trzech płaszczyznach: rodzinnej, szkolnej i rówieśniczej¹⁵.

Głównymi powodami wagarów na płaszczyźnie szkolnej są najczęściej:

- Lęk przed nauczycielem, przed konkretnym sprawdzianem, przed otrzymaniem złej oceny;
- Problemy z zaklimatyzowaniem się w klasie, brak kolegów, odrzucenie przez społeczność klasową, doznanie jakiegoś upokorzenia ze strony rówieśników, bycie ofiarą mobbingu szkolnego;
- Kwestie związane z postawą wobec szkoły, czyli słabnącą motywacją do nauki, niewłaściwy stosunek do realizacji obowiązku szkolnego;
- Problemy z podołaniem wymaganiom stawianym przez konkretnego nauczyciela lub szkołę;

---

¹⁵ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 3/1, sierpień 2009.

- Kwestie związane z funkcjonowaniem samej szkoły, np. brak konsekwencji wobec wagarowiczów, brak dyscypliny, nudne, schematycznie prowadzone lekcje – niestosowanie metod aktywizujących uczniów do pracy.

W sferze związanej z rodziną, powodów wagarów upatruje się w:

- Sytuacji rodzinnej (konflikty między rodzicami, rozpad rodziny, patologizacja rodziny);
- Błędach wychowawczych popełnianych przez rodziców, tj. brak zainteresowania sytuacją dziecka, brak konsekwencji działania, odmienne zapatrywanie się rodziców na model wychowawczy obecnej szkoły, brak wsparcia w przypadku kłopotów dziecka z nauką, zbyt wysokie ambicje rodziców wobec dziecka, brak dyscypliny i zasad w domu;
- Przekorze i buncie dzieci, nastolatków;
- Chęci zwrócenia na siebie uwagi rodziców, co często jest wołaniem o zainteresowanie;
- Problemach we współpracy na płaszczyźnie rodzice–szkoła.

Natomiast wpływ grupy rówieśniczej często przyczynia się do wagarów poprzez:

- Ogromną chęć spodobania się grupie, zaimponowania jej, wywarcia „dobrego” wrażenia;
- Brak odporności na namowy kolegów, niemożność przeciwstawienia się;
- Naśladowanie rówieśników oraz postaw lansowanych w mediach;
- Chęć zaznaczenia swojej dorosłości;
- Podejmowanie przez ucznia zachowań ryzykownych, tj. picie alkoholu, używanie środków psychoaktywnych, rozpoczynanie aktywności seksualnej.

Wagary można podzielić na kilka typów¹⁶:

- Wagary okazjonalne – przytrafiają się każdemu bez większego powodu, wystarczy, że incydentalnie sprzyja ku temu okazja;

---

¹⁶ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 3/1, sierpień 2009.

- Wagary taktyczne – skrupulatnie przemyślane i zaplanowane, ich celem jest niedopuszczenie np. do uzyskania złej oceny, zepsucia sobie oceny z danego przedmiotu bądź uniknięcie niekorzystnej sytuacji w szkole;
- Wagary ze strachu – powody strachu mogą być bardzo różne: strach przed nauczycielem, innymi uczniami, negatywną oceną itp.;
- Wagary manifestacyjne – ich celem jest przekazanie jakiejś informacji, np. bojkotowanie decyzji nauczyciela czy dyrekcji;
- Wagary programowe – praktykowane przez uczniów kompletnie niezainteresowanych nauką, lekceważących sobie konsekwencje, zdemoralizowanych.

Każdy przypadek wagarów jest inny, a ich powód podawany przez ucznia należy rozpatrywać bardzo kompleksowo, biorąc po uwagę jak najszerszy zakres postępowania ucznia i kontekst jego sytuacji rodzinnej i szkolnej. Istotną sprawą jest też samo dostrzeżenie nieobecności danego ucznia. W przypadku wagarów należy przeprowadzić diagnozę sytuacji ucznia, wychowawca powinien zacząć od indywidualnej rozmowy z uczniem, niezwłocznie powiadomić rodziców oraz podjąć współpracę z pedagogiem szkolnym. W przypadku niemożności skontaktowania się z rodzicami bądź opiekunami, należy wysłać informację listem poleconym (przykład wzoru pisma poniżej). W sytuacji, gdy rodzic nie odpowiada również na pismo i nadal nie kontaktuje się ze szkołą, należy powiadomić policję bądź sąd rodzinny i skierować oficjalne pismo o wgląd w sytuację rodzinną ucznia.

Ważną kwestią przy omawianiu tematu wagarów są zagadnienia związane z fobią szkolną, inaczej zwaną odmową chodzenia do szkoły. **Fobia szkolna** jest zaburzeniem z grupy nerwic sytuacyjnych związanych ze środowiskiem szkolnym i związanymi z nim wymaganiami. Zaburzenie to związane jest z odczuwaniem bardzo silnego lęku, który jest trudny do opanowania w momencie zbliżania się do szkoły, czasami już nawet podczas drogi do szkoły. Przyczyny fobii szkolnej upatrywane są w czynnikach związanych ze środowiskiem rodzinnym ucznia (niewłaściwe postawy rodzicielskie, np. nadmiernie opiekuńcza matka, nieobecny

ojciec, groźny, surowy ojciec itd.) ze środowiskiem szkolnym (przykre doświadczenia związane z uczniami czy nauczycielami), z rozwojem i uwarunkowaniami psychofizycznymi ucznia (wszelkiego rodzaju zaburzenia emocjonalne oraz rozwojowe tj., wady wzroku, słuchu, ADHD).

Charakterystyka ucznia cierpiącego na fobię szkolną¹⁷:

- Potrafi w bardzo przemyślany, logiczny sposób uzyskiwać od rodziców przyzwolenie na opuszczenie zajęć lekcyjnych, często ucieka się do manipulacji bliskimi;
- Zazwyczaj wykazuje zainteresowanie szkołą, dba o wywiązywanie się z obowiązków, skrupulatnie i dokładnie przygotowuje się do lekcji, ale boi się chodzić do szkoły, bezpodstawnie boi się doświadczyć kompromitacji przed kolegami czy nauczycielami;
- Przejmuje się sprawami związanymi z nauką i rodzicami;
- Doświadcza dolegliwości somatycznych w obliczu perspektywy uczęszczania do szkoły: bóle brzucha, głowy, wymioty, biegunka, zawroty głowy, temperatura;
- Wykazuje bardzo dużą chęć przebywania w domu z rodzicami, nie chce wychodzić, często zdarza się, że spędza wiele godzin w łóżku.

5. Diagnoza psychospołeczna ucznia – funkcjonowanie ucznia w wybranych obszarach

Środowisko szkolne jest przestrzenią, w której odzwierciedlają się problemy osobiste młodzieży. Coraz częściej obserwowane są wśród uczniów zachowania agresywne – od wulgaryzmów, wyśmiewania, przez rękoczyny, do zjawiska fali rówieśniczej. Uczniowie wagarują, palą papierosy, sięgają po alkohol, eksperymentują z substancjami psychoaktywnymi. Przyczyny takich zachowań

---

¹⁷ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 3/5, sierpień 2009.

bardzo często upatruje się w rodzinach uczniów. Uczniowie zachowujący się w nieakceptowany sposób coraz częściej żyją w rodzinach dysfunkcyjnych.

Terminem „rodzina dysfunkcyjna” określa się taką rodzinę, która funkcjonuje na bazie patologicznych zasad, w obrębie których poruszają się wszyscy jej członkowie. Rodzina dysfunkcyjna charakteryzuje się¹⁸:

- Brakiem intymności członków rodziny, a z drugiej strony poczuciem wstydu;
- Przyjęciem zastygłych, ściśle określonych ról;
- Pozacieranymi granicami funkcji członków rodziny;
- Przejawianymi problemami z zaspokajaniem indywidualnych potrzeb lub ich zaspokajaniem przenoszonym w czasie ze względu na całość rodziny;
- Ogromną frustracją, złością, przejawianymi zachowaniami depresyjnymi;
- Porozumiewanie między członkami rodziny odbywa się na płaszczyźnie konfliktu;
- Stałymi zasadami, tj. nieustanną kontrolą, perfekcjonizmem;
- Świadomym przemilczaniem problemów – wszyscy wiedzą, że są, ale udają, że ich nie ma.

Opracowanie diagnozy psychospołecznej ucznia zależne jest przede wszystkim od wiedzy nauczyciela/pedagoga dotyczącej możliwych obszarów funkcjonowania dziecka, dlatego też poniżej zostaną przybliżone wybrane aspekty psychospołecznego funkcjonowania ucznia.

Na wstępie warto przez chwilę zatrzymać się przy samym pojęciu diagnozy. Termin „diagnoza” oznacza rozpoznanie stanu rzeczy w oparciu o pewne przesłanki, w zestawieniu ogólnie przyjętych prawideł z danej dziedziny wiedzy. Częściami składowymi procesu diagnostycznego są doświadczenie i rozumowanie. Najogólniej rzecz ujmując, na drodze doświadczenia zbieramy wielostronne informacje o danym zjawisku, informacje te stają się podstawą procesów rozumowania prowadzącego do diagnozy. Osoba zajmująca się diagnozą psychospołeczną ucznia w swojej pracy musi:

---

¹⁸ Por. Prajsner M., *Rodzina dysfunkcyjna*, „Remedium” 2002, nr 7, 18–19.

- Pamiętać o uwzględnieniu specyfiki funkcjonowania najbliższego otoczenia ucznia;
- Zachować otwartość w otrzymywaniu informacji na temat specyfiki otoczenia ucznia, należy pamiętać, że uzyskiwane informacje mogą się nawzajem potwierdzać i uzupełniać, ale także wykluczać i podważać;
- Uwzględnić włączenie najbliższych osób z otoczenia ucznia;
- Traktować opiekunów/rodziców ucznia oraz inne osoby mające kontakt z dzieckiem jako sprzymierzeńców w pracy diagnostycznej;
- Dawać sobie przyzwolenie na brak kompetencji w pewnych obszarach, zwracając się o pomoc do specjalistów;

Postępowanie diagnostyczne można podzielić na pewne etapy.

Etap pierwszy przygotowujący – jego celem jest przygotowanie filarów pracy z uczniem i jego otoczeniem. Na tym etapie należy:

- Zadbać o nawiązanie właściwego kontaktu z uczniem i jego rodzicami / opiekunami;
- Zebrać informacje o środowisku ucznia poprzez analizę dokumentów, efektów pracy ucznia oraz rozmowy z osobami znaczącymi dla ucznia i z innymi nauczycielami;
- Odwołać się do literatury przedmiotu, aby zaktualizować wiedzę z określonej dziedziny.

Etap drugi to właściwa diagnoza – celem tego etapu jest konstruktywna praca z uczniem i jego rodziną, praca nad rozwiązaniem problemu oraz monitorowanie podejmowanych działań i ich skutków, zachodzących zmian.

Etap trzeci pomocowy – celem etapu jest przygotowanie ucznia i jego rodziców do odpowiedzialnego i samodzielnego funkcjonowania. Warto wyposażać rodzinę w wiedzę i umiejętności potrzebne do samodzielnego właściwego rozwiązywania problemów.

5.1. Uczeń w rodzinie z problemem alkoholowym

Na alkoholizm „choruje cała rodzina” i dlatego też, aby zrozumieć dziecko wychowujące się w takiej rodzinie, należy zapoznać się z funkcjonowaniem wszystkich członków rodziny. Musimy wiedzieć, że u dziecka żyjącego w rodzinie z problemem alkoholowym rozwój emocjonalny jest zaburzony. Takim dzieciom bardzo często towarzyszą uczucia takie jak lęk, strach, napięcie, zagubienie, osamotnienie. Uczucia te powodują wykształcenie się u dziecka mechanizmu obronnego, który cechuje brak ufności i zamknięcie się na otaczający świat oraz wycofanie, a także stan gotowości na czyhające niebezpieczeństwo. Takie dzieci mają tendencję do okłamywania samych siebie i otoczenia w kwestii istnienia problemu, zaprzeczają, zamykają się na rozmowy na temat rodziny, milczą, przeżywają wszystko w samotności. W rodzinie alkoholowej opartej na patologicznych zasadach dziecko wchodzi w jedną z opisanych poniżej ról¹⁹:

- **Bohater rodziny** – w rolę tę najczęściej wchodzi najstarsze w rodzinie dziecko, które czuwa nad rodziną, rezygnując z własnych celów i pragnień. Takie dziecko wyzbyło się umiejętności zadbania o siebie i swoje potrzeby, nie pozwala sobie np. na regenerację sił podczas choroby itp. Dziecko to jest odpowiedzialne i jest określane jako „mały dorosły”;
- **Wspomagacz** – dziecko, które wchodzi w tę rolę, opiekuje się osobą pijącą w rodzinie, dba o to, aby minimalizować negatywne konsekwencje dla osoby pijącej;
- **Kozioł ofiarny** – na dziecko w tej roli przelewane są uczucia złości, frustracji, rozczarowania całej rodziny. Dziecko w roli kozła ofiarnego bardzo silnie identyfikuje się z pijącym rodzicem (nie oznacza to jednak komitowy z alkoholikiem). Kozłom ofiarnym nic się nie udaje, dostarczają poważnych trudności wychowawczych, przyjmują postawę antyspołeczną,

---

¹⁹ Por. Pacewicz A., *Dzieci alkoholików. Jak je zrozumieć, jak im pomagać*, Wydawnictwo Bivar, Warszawa 1994, s. 74–77.

buntowniczą. Nie potrafią radzić sobie ze swoimi problemami, często zdarza się, że idą w ślady pijącego rodzica bądź sięgają po narkotyki. Postępowanie kozła ofiarnego ma na celu przeniesienie uwagi z problemu alkoholizmu rodzica na swoją osobę i kłopoty z nią związane;

- **Stracone dziecko** – dziecko wchodzące w tę rolę jest najmniej zauważane przez rodzinę, samo wycofuje się z życia rodzinnego. Cechuje je postawa bezradności, beznadziei i zamknięcia w sobie. Stracone dzieci to te, które są nieśmiałe, bardzo często w gronie uczniów są niezauważalne i raczej niezapamiętywane;
- **Maskotka** – ta rola najczęściej przypada najmłodszemu dziecku w rodzinie. Maskotka jest niedojrzała, potrzebująca troski i uwagi. Dzieci te są w stanie gotowości, by w razie najmniejszego konfliktu, móc szybko rozładować sytuację i przenieść uwagę na swoje wygłupy i na rozmowę. Dzieci w tej roli mają problemy z koncentracją, nie potrafią radzić sobie w sytuacjach stresowych, mają ogromną trudność w podejmowaniu odpowiedzialnych decyzji.

5.2. Uczeń w rodzinie z problemem przemocy, w tym przemocy seksualnej

Przemoc domową²⁰ definiuje się jako działania lub skandaliczne zaniedbania, których podejmuje się jeden członek rodziny względem pozostałych, wykorzystując swoją dominację lub wytworzoną przez sytuację przewagę sił lub władzy. Działanie to wyrządza ofiarom bolesne szkody lub cierpienie, naruszające ich prawa lub dobra osobiste, a w szczególności zagrażające ich życiu lub zdrowiu zarówno fizycznemu, jak psychicznemu.

---

20. Por. Mellibruda J., *Wybrane problemy patologii życia rodzinnego* [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia*, t. 3, s. 755.

W literaturze przedmiotu o problemie przemocy domowej traktuje się na kilku płaszczyznach²¹:

- Płaszczyzna prawna – akt przemocy rozpatrujemy jako akt przestępczy;
- Płaszczyzna moralna – akt przemocy jest traktowany w kategoriach zła moralnego, jest potępiany przez społeczeństwo;
- Płaszczyzna społeczna – o akcie przemocy rozmawiamy w kategoriach związanych z etiologią przemocy, uwarunkowań obyczajowych oraz społecznych;
- Płaszczyzna psychologiczna – akt przemocy rozważany jest pod kątem sytuacji ofiary, a także interakcji między sprawcą a ofiarą.

Warto zdawać sobie sprawę z takiego ujmowania przemocy, gdyż działania pomocowe bardzo często wymagają podejścia z perspektywy wielu płaszczyzn.

Należy pamiętać, że przemoc w stosunku do dziecka to nie tylko znęcanie się lub zaniechybanie dziecka przez opiekuna/rodzica, lecz także:

- Świadome działanie – przemoc fizyczna jako element groźenia lub karania;
- Przypadkowe wyrządzenie krzywdy dziecku podczas ataku na partnera / partnerkę;
- Wytworzenie środowiska, w którym dziecko jest świadkiem przemocy dorosłych.

Konsekwencje przemocy domowej, uwzględniając poziom rozwoju dziecka, są zazwyczaj bardzo poważne i różnorodne. Doświadczana przez dziecko przemoc może zaburzyć rozwój emocjonalny, społeczny i poznawczy. Ponadto w psychice dziecka powstaje zakłócony wzorzec życia rodzinnego oraz istoty pełniących ról w rodzinie.

Doświadczanie przez dziecko przemocy w rodzinie dobry obserwator-wychowawca może dostrzec dzięki następującym sygnałom²²:

---

²¹ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 5/1.2, sierpień 2009.

²² Ibidem.

- Zanik apetytu u dziecka;
- Uczucie lęku, niepokoju;
- Problemy ze snem;
- Alienacja od otoczenia, zamknięcie się w swoim świecie;
- Depresyjność nastroju;
- Przejawy agresywnego zachowania;
- Obgryzanie paznokci;
- Problemy z mówieniem, jąkanie się;
- Problemy w szkole, problemy z koncentracją;
- Niechęć do robienia się na lekcjach WF-u, noszenie zawsze, nieadekwatnie do pogody, długich rękawów, grubych swetrów;
- Unikanie mówienia o rodzinie lub opowiadanie o niej w sposób bardzo nierealistyczny;
- Skargi dotyczące bólu brzucha, problemów gastrycznych itp.;
- Drżenie ciała, rąk, nóg.

Musimy pamiętać, że w przypadkach związanych z przemocą domową niezbędna jest specjalistyczna pomoc i interwencja prawna.

Przemoc seksualna – wykorzystywanie seksualne dzieci to „aktywność seksualna z udziałem dziecka podjęta przez dorosłego, nastolatka lub starsze dziecko”²³. Sprawcami wykorzystywania seksualnego dzieci są najczęściej osoby z bliskiego otoczenia dzieci – ojcowie, matki, ojczymowie, macochy, dziadkowie lub inni członkowie rodziny. Przemoc seksualna wobec dzieci odnosi się do zachowań związanych z kontaktem fizycznym (dotykanie genitaliów dziecka w celu doznania seksualnej przyjemności; zmuszanie dziecka do dotykania genitaliów innej osoby lub do seksualnych zabaw; umieszczanie przedmiotów lub części ciała w sromie lub pochwie, w ustach albo odbycie dziecka) oraz do zachowań bez kontaktu fizycznego (pokazywanie dziecku materiałów pornograficznych; ekshibicjonizm; fotografowanie dziecka w pozach seksualnych,

---

²³ Fundacja Dzieci Niczyje, *Możemy temu zapobiec. Wykorzystywanie seksualne dzieci*, Broszura, Warszawa 2003, s. 4.

zachęcanie lub zmuszanie dziecka do obserwowania lub słuchania aktów seksualnych; podglądanie dziecka, kiedy się rozbiera lub załatwia potrzeby fizjologiczne).

Zachowania dzieci, które mogą świadczyć o ich seksualnym wykorzystywaniu²⁴:

- Problemy ze snem: koszmary, strach przed zasypianiem, ciemnością;
- Przejawianie silnego strachu przed różnego rodzaju „potworami”;
- Strach przed kontaktem fizycznym, unikanie go, odskakiwanie, odsuwanie się;
- Zaburzenia jedzenia przejawiające się w utracie apetytu, trudnościach z przełykaniem lub nadmiernym apetytem;
- Wykazywanie silnej obawy przed pewnymi osobami lub miejscami, np. „Ja nie lubię, kiedy wujek po mnie przychodzi, nie lubię, gdy mnie odbiera ze szkoły” itp.;
- Problemy żołądkowe, bez konkretnej somatycznej przyczyny;
- Dziecko zaczyna zachowywać się tak, jakby było młodsze niż w rzeczywistości;
- Przejawianie seksualnej aktywności w stosunku do innych dzieci, zabawek;
- Posługiwanie się nowymi słowami w określaniu narządów intymnych;
- Mówienie o posiadaniu pewnego sekretu z dorosłym lub starszym dzieckiem, ale nieujawnianie go, strach przed podzieleniem się nim z kimkolwiek;
- Nagły przyływ pieniędzy;
- Próby samookaleczania się u nastolatków;
- Symptomy fizyczne: dziwne siniaki, zaczerwienienia, bóle albo krwawienie z genitaliów, odbytu, ust; otarcia genitaliów.

---

²⁴ Por. Fundacja Dzieci Niczyje, *Możemy temu zapobiec. Wykorzystywanie seksualne dzieci*, Broszura, Warszawa 2003.

W przypadku dzieci z rodzin dysfunkcyjnych rola nauczyciela w procesie wychowania jest kluczowa, bo w pewnym zakresie musi on rekompensować brak działań wychowawczych domu rodzinnego lub wręcz korygować negatywne wpływy środowiska, w jakim dziecko wzrasta. Tematyka pracy z uczniem dotkniętym omówionymi problemami jest bardzo szeroka, w tym miejscu warto zwrócić uwagę na najważniejsze działania, jakie musi podjąć nauczyciel, aby pomóc podopiecznemu²⁵:

- Nauczyciel nie może pozostać biernym wobec obserwowanych u ucznia (a omówionych w dwóch powyższych podrozdziałach) symptomów mogących świadczyć o borykaniu się dziecka z problemem alkoholizmu lub przemocy w rodzinie. Ważna jest tu współpraca z pedagogiem szkolnym, który pomoże wychowawcy znaleźć optymalną strategię działania w konkretnej sytuacji;
- W toku codziennej pracy szkolnej nauczyciel powinien zastosować wobec takiego ucznia indywidualizację nauczania, aby dostosować metody pracy i wymagania do jego osobistych możliwości;
- Ponieważ rodziny dysfunkcyjne charakteryzuje zatarcie reguł i ról pomiędzy jej członkami, nauczyciel powinien przywrócić tę równowagę, udzielając uczniowi bardzo konkretnych poleceń, ustalając jasne i konsekwentnie przestrzegane reguły postępowania;
- W celu odbudowy samooceny dziecka należy takiemu uczniowi powierzać odpowiedzialne zadania (ale jednocześnie takie, którym jest ono w stanie podołać), ustawicznie monitorować jego pracę, doceniać wysiłki i nagradzać sukcesy;
- Należy zachęcać ucznia do uczestnictwa w pracy grupowej, zespołowej, dać mu szansę na zbudowanie zdrowych relacji z rówieśnikami, poszukiwanie przyjaźni, które mogą w pewnym stopniu zaspokoić potrzeby emocjonalne dziecka, jakich nie zaspokaja dom rodzinny;

---

²⁵ Suszwedyk W., *Jak wspomagać rozwój ucznia z rodziny dysfunkcyjnej*, <http://sp29.szkoly.lodz.pl/publ/Suszwedyk/Uczen.pdf> [data dostępu: 11.01.2011].

- Zadaniem nauczyciela jest motywowanie takiego ucznia do wartościowego i interesującego organizowania swojego czasu wolnego (aby miał on możliwość odpocząć od problemów obecnych w domu, które często absorbują dzieci bez reszty), należy zatem rozbudzać zainteresowania dziecka, zachęcać go do udziału w zajęciach pozalekcyjnych.

5.3. Uczeń z zespołem ADHD

ADHD (ang. *attention deficit hyperactivity disorder*), czyli zespół nadpobudliwości psychoruchowej z zaburzeniami koncentracji uwagi (deficytem uwagi) to zaburzenie, którego zdiagnozowanie musi nastąpić w oparciu o konkretnie określone kryteria. Owe kryteria bardzo często mijają się z potocznym rozumieniem tego zaburzenia. Dziecko nadpobudliwe charakteryzuje nieuwaga, impulsywność i nadpobudliwość we wszystkich lub prawie wszystkich wypadkach. Objawy ADHD w konfrontacji z otoczeniem mogą w większym lub mniejszym stopniu utrudniać funkcjonowanie dziecka i jego najbliższych, oczywiście zależne jest to od poziomu tolerancji otoczenia²⁶.

Dziecko nadpobudliwe psychoruchowo ma ograniczoną zdolność do kontroli i hamowania ze względu na specyficzną pracę mózgu; ma problemy z koncentracją uwagi, charakteryzuje je przemożna impulsywność i nadmierna ruchliwość, co wiąże się z problemami w domu i szkole.

W literaturze przedmiotu istnieje rozróżnienie objawów ADHD ze względu na etap rozwoju²⁷:

Wczesne dzieciństwo – oznaki ADHD to: znaczna ruchliwość, problemy z apetytem, nadwrażliwość na różnorodne bodźce, mniejsza niż wymagana rozwojowo potrzeba snu.

---

²⁶ Por Wolańczyk T., Kołakowski A., Skotnicka M., *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci*, Lublin 1999, s. 16.

²⁷ Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. II, rozdział 8, sierpień 2009.

Wiek przedszkolny – oznaki ADHA to: bezcelowa, nadmierna aktywność, zachowania impulsywne, agresywne, skłonność do gniewu i kłótni, bardzo szybkie zniechęcanie się i złość związane z mierzeniem się z trudnościami, duża zmienność zainteresowań.

Wiek szkolny – oznaki ADHD to: wyraźne zaburzenia uwagi i koncentracji, szybka zmienność zarówno nastrojów, jak i zainteresowań, duża drażliwość, przejawianie zachowań aspołecznych.

Praca z dzieckiem nadpobudliwym psychoruchowo przewiduje wieloaspektowe działania, które obejmują²⁸:

- Działania psychospołeczne, czyli edukacja rodzinny dotycząca specyfiki ADHD, edukacja zdiagnozowanego dziecka, wyjaśnienie istoty jego zaburzenia oraz kłopotów z tym związanych, a także edukacja nauczycieli w zakresie pracy z dzieckiem z ADHD;
- Działania terapeutyczne, czyli psychoterapia dziecka i jego rodziny, kładąca szczególny nacisk na terapię dziecka w zakresie zaburzeń uwagi i treningu umiejętności społecznych;
- Działania farmakologiczne, czyli farmakoterapia.

Kilka uwag dotyczących pracy z dzieckiem z ADHD²⁹:

- Z powagą i uznaniem należy odnosić się do mocnych punktów dziecka z ADHD, czyli jego energii;
- W relacjach z takim dzieckiem nie należy zapominać o poczuciu humoru;
- Trzeba zaakceptować fakt, że rozwój społeczny dziecka z ADHD jest opóźniony o kilka lat;
- Doceniać momenty gotowości na rozmowę, przeprosiny, przytulenie i przyjmować je natychmiast;
- Pracować nad tym, by dziecko uwierzyło w siebie;

---

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

- Negatywnie wypowiadać się, jeśli to konieczne, o zachowaniu dziecka, a nie o dziecku;
- Przyjąć strategię nagradzania za dobre zachowanie, a nie karania za złe;
- Unikać krytykowania – jeśli trudno jest powiedzieć coś pozytywnego, lepiej milczeć;
- Starać się nie pouczać dziecka, lepiej zastosować kilka prostych instrukcji;
- Wprowadzić konkretne nakazy i zakazy, które jednoznacznie określą ramy współżycia społecznego;
- Gdy mamy coś do przekazania dziecku, musimy się upewnić, że nas słyszy, ważne jest nawiązanie kontaktu wzrokowego;
- Polecenia i prośby muszą być skonstruowane precyzyjnie i jasno, nawet w formie typowych instrukcji krok po kroku;
- Formułując komunikaty, należy wystrzegać się długich, wielokrotnie złożonych zdań zawierających zaprzeczenie, np. zamiast „Nie wierć się” lepiej powiedzieć „Siedź spokojnie”;
- Ważne jest ustalenie ramowego planu dnia zajęć, czyli konkretnych godzin na wykonanie konkretnych zadań.

Wskazówki dla nauczycieli:

- Należy posadzić ucznia blisko siebie oraz zwrócić uwagę na jego partnera w ławce;
- Dopilnować, aby na ławce dziecka znajdowały się tylko przybory niezbędne do pracy na lekcji;
- Dbajmy o nawiązywanie kontaktu wzrokowego;
- Starajmy się przywracać uwagę dziecka, np. przez umówiony znak puknięcia w ławkę czy dotknięcia ramienia;
- Stosujmy krótkie, precyzyjne i jasne polecenia oraz kilkakrotnie je powtarzajmy;
- Starajmy się przypominać dziecku o zapisaniu pracy domowej i sprawdzajmy to;

- Sprawdzajmy zrozumienie polecenia, tłumaczymy dziecku kilka raz nawet łatwe zadanie;
- Podkreślamy na tablicy, np. kolorową kredą, każdy ważny do zapamiętania fakt, zachęcamy dziecko, by robiło to samo w zeszycie;
- Dbajmy o to, by prowadzić lekcję ciekawie, wykorzystując dużą ilością pomocy;
- Starajmy się angażować ucznia w pracę, przydzielajmy mu konkretne zadania, np. wycieranie tablicy itp.;
- Ograniczajmy ilość materiału, który trzeba zapisać w zeszycie;
- Komunikujmy bardzo jasno i klarownie, które rzeczy są ważne i jakie treści mogą pojawić się na sprawdzianie.

Wobec uczniów posiadających opinię z poradni psychologiczno-pedagogicznej diagnozującej zaburzenia z kręgu dysleksji rozwojowej należy podjąć działania mające na celu dostosowanie wymagań szkolnych do możliwości i ograniczeń danego ucznia. Zgodnie z tym na nauczycielach (nie tylko polonistach) ciąży obowiązek określonych zadań.

Do zadań wychowawcy klasy zalicza się:

- Dopilnowanie, aby wszyscy nauczyciele uczący danego ucznia zapoznali się z opinią poradni psychologiczno-pedagogicznej;
- Nadzorowanie przestrzegania wytycznych do pracy zawartych w opinii;
- Podejmowanie współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną w celu wspomagania uczniów ze specyficznymi trudnościami;
- Zachęcanie ucznia do solidnej pracy nad sobą związanej z dysleksją rozwojową;
- Odpowiednie motywowanie rodziców ucznia do pracy w domu z dzieckiem, która ma na celu usprawnianie funkcji zaburzonych.

6. Współpraca z rodzicami i środowiskiem

Pomyślna współpraca z rodzicami i środowiskiem jest niezbędna, aby dać szansę naszemu uczniowi zdobycia doświadczeń życiowych. Dobra relacja nauczyciel–rodzice–środowisko daje korzyści wszystkim stronom, a co najważniejsze, stwarza możliwość podjęcia skutecznych działań pomocowych w razie zaistnienia problemów z dzieckiem.

6.1. Efektywna współpraca w relacji rodzic–nauczyciel

Rodzice są nieprzebranym źródłem informacji o naszych uczniach, dzieląc się nimi z wychowawcą, pomagają mu zrozumieć funkcjonowanie ucznia w środowisku szkolnym. Fakt ten nabiera szczególnej wagi w momencie pojawienia się problemów wychowawczych. W obszarze współpracy na płaszczyźnie rodzic–nauczyciel rodzic ma możliwość wspierania działań wychowawczo-dydaktycznych nauczyciela, a także może kontrolować jego działania, postępy itp. W budowaniu dobrych relacji z rodzicami należy wziąć pod uwagę następujące wskazówki:

- Kontakty rodzic–nauczyciel muszą być, w miarę możliwości, jak najbardziej regularne;
- Należy wytłumaczyć rodzicom zasady funkcjonowania szkoły, zakres obowiązków poszczególnych pracowników, jak i ich samych;
- Trzeba klarownie określić zasady współpracy rodzic–nauczyciel, wytyczyć oczekiwania wobec siebie.

Według A. Faber i E. Mazlish oczekiwania rodziców i wychowawców względem siebie są podobne³⁰: tak rodzice, jak i wychowawcy oczekują od siebie poczucia akceptacji, zrozumienia i szacunku oraz dostarczania informacji, a także

---

³⁰ Por. Faber A., Mazlish E., *Jak mówić, żeby dzieci się uczyły...*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2002, s. 203–204.

konstruktywnej współpracy w interesie dziecka. Zarówno wychowawcy, jak i rodzice oczekują zauważenia i docenienia ich pracy i starań.

Do podstawowych zadań wychowawcy należy zatem:

- Informowanie na bieżąco rodziców o wynikach, frekwencji, wydarzeniach szkolnych, zajęciach dodatkowych, co ułatwi im wspieranie dziecka w obszarze szkolnym i w indywidualnym rozwoju;
- Podjęcie starań o zdobycie zaufania rodziców i podtrzymywanie już zawiązanych, dobrych kontaktów.

W trosce o jak najbardziej efektywną współpracę rodzic–wychowawca należy zwalczyć istniejące bariery, tj.:

- Brak integracji między rodzicami dzieci w klasie, rodzice po prostu nie znają siebie nawzajem, co utrudnia podejmowanie wspólnych, klasowych inicjatyw;
- Istnienie myślenia społecznego, że jeśli rodzic angażuje się w działania szkoły i pomaga wychowawcy, chce „ugrać” coś dla swojego dziecka;
- Błędne przekonanie, że to szkoła ma wychowywać dzieci;
- Przeświadczenie, że podejmowane działania szkoły nie służą wymiernemu dobru naszych dzieci;
- Nieprzyjemne doświadczenie rodzica i jego przekonanie, że jak raz wykaże się gotowość do współpracy, to później zamieni się to w przymus;
- Brak czasu rodziców na angażowanie się w życie szkoły.

Przygotowując się do rozmowy z rodzicem, wychowawca powinien pamiętać o³¹:

- Wybraniu typu rozmowy – chodzi tu o podjęcie decyzji o jej charakterze; czy będzie to rozmowa kameralna (dwuosobowa: nauczyciel i rodzic), czy zbiorowa (nauczyciel i grupa rodziców, grupa nauczycieli i grupa rodziców);

---

³¹ Por. Winiarski M., *Jak rozmawiać z rodzicami*, Edukacja i Dialog, grudzień 2000, www.eid.edu.pl/archiwum/2000,98/grudzien,164/jak_rozmawiac_z_rodzicami,1068.html [data dostępu: 04.12.2010].

- Zdecydowaniu, kto weźmie udział w tej rozmowie: wychowawca–rodzice, wychowawca–rodzice–dziecko czy wychowawca–rodzice–dziecko–inni nauczyciele/nauczyciel;
- Sprecyzowaniu tematu rozmowy, problemów i wybranych kwestii dotyczących uczniów, rodziców, nauczycieli, szkoły, rodziny;
- Stworzeniu planu przebiegu rozmowy;
- Zainicjowaniu wstępnego kontaktu z przyszłym rozmówcą, np. poprzez rozmowę telefoniczną oraz podjęcie próby pobudzenia motywacji u rozmówcy do podjęcia kontaktu;
- Ustaleniu konkretnego terminu, miejsca i czasu trwania rozmowy; pamiętając o tym, żeby rodzic też mógł coś zaproponować;
- Wyposażeniu się w niezbędne materiały pomocnicze do rozmowy (przepisy prawne z zakresu funkcjonowania szkoły i rodziny, dokumenty szkolne, różne wytwory pracy dziecka itp.);
- Odpowiednim sposobie zaproszenia rodziców do podjęcia rozmowy.

6.2. Praca z trudnym rodzicem

Współpraca na płaszczyźnie rodzice–wychowawca jest czasami bardzo trudna. Przykry jest fakt, że te dwie strony często mają problem we wzajemnym wspieraniu się i uzupełnianiu na rzecz dziecka. Pomocy w rozwiązywaniu tego typu problemów często trzeba szukać w istniejących aktach prawnych regulujących zakres współpracy wychowawca-rodzic. I tak Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w art. 48 traktuje: „1. Rodzice mają prawo do wychowywania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowywanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”. Konwencja o Prawach dziecka w art. 18 wskazuje, że „1. Państwa-strony podejmują wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie

i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski”. Natomiast zgodnie z prawem oświatowym, szkoła i cały system oświaty mają zapewniać wspomaganie wychowawczej roli rodziny, a statut szkoły ma określić organizację i formy współdziałania z rodzicami/prawnymi opiekunami w zakresie nauczania, wychowania i profilaktyki.

Należy pamiętać, że rodzice mają również obowiązek:

- Odpowiedzialnie wychowywać swoje dzieci i nie zaniedbywać ich;
- Wykazać zaangażowanie w nauczanie swoich dzieci w szkole;
- Dostarczać szkole wszelkich informacji o dziecku, w celu osiągnięcia wspólnych celów edukacyjnych i wychowawczych;
- Stanowić integralną część społeczności szkolnej, włączając się w życie szkoły i ich dzieci.

Zobowiązania nauczycieli dotyczące współpracy z rodzicami zawarte są także w następujących aktach prawnych:

- Ustawa z dn. 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 1982 r. Nr 35, poz. 228 z późn. zm.);
- Ustawa z dn. 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 1982 r. Nr 35, poz. 230 z późn. zm.);
- Ustawa z dn. 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2003 r. Nr 24, poz. 198 z późn. zm.);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dn. 31 stycznia 2003 r. w sprawie szczególnych form działalności wychowawczej i zapobiegawczej wśród dzieci i młodzieży zagrożonych uzależnieniem (Dz. U. Nr 26, poz. 226).

Wywiązywanie się z opisanych w aktach prawnych obowiązków powinno odbywać się zgodnie z procedurami interwencyjnymi w sytuacjach kryzysowych opracowanymi przez szkołę.

Praca z tak zwanymi trudnymi rodzicami może okazać się prostsza, gdy poznamy ich specyfikę i charakterystykę. Literatura przedmiotu wyróżnia osiem typów „trudnych rodziców³²”:

Rodzie awanturniczny – przejawia problemy z radzeniem sobie z frustracją, na wszystko reaguje wściekłością, stara się wyrzucić presję na nauczyciela. O wszystko obwinia tylko szkołę, nie biorąc pod uwagę możliwości winy swojego dziecka. Kilka pomysłów na radzenie sobie w kontakcie z awanturnicznym typem rodzica:

- Ustalenie konkretnych reguł rozmowy: „Nie będę z panem/panią rozmawiać w taki sposób” itp.;
- Nie można pozwolić na to, by rodzic nas obrażał; jeśli rodzic nie zamierza przerywać awantury, należy przerwać z nim kontakt, np. można go wyprosić lub samemu wyjść;
- Nie można doprowadzić do otwartej konfrontacji i agresywnego tonu, jednocześnie należy przyjąć postawę stanowczą i zdecydowaną;
- Jeżeli w kontakcie z rodzicem nauczyciel doznaje lęku, powinien zmienić miejsce spotkania, udać się tam, gdzie są inni nauczyciele lub rodzice i nie obawiać się poprosić o pomoc, gdy poczuje się zagrożony;
- Gdy rodzic się uspokoi, nauczyciel powinien postarać się skupić na problemie i konstruktywnie o nim myśleć, nie chowając urazy za zachowanie rodzica;
- Należy pamiętać, że nie uda się zmienić takiego rodzica ani wzbudzić w nim poczucia dyskomfortu za jego złe zachowanie.

Rodzie bierno-agresywny – charakteryzuje się biernym oporem, nie okazuje swoich uczuć wprost. Taki rodzic zwykle się spóźnia, zwleka z realizacją

---

³² Por. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I, rozdział 1/4, sierpień 2009.

zobowiązań, których się podjął, często zapomina, lubi krytykować pracę nauczyciela za jego plecami. Oto kilka wskazówek, jak postępować w relacji z bierno-agresywnym rodzicem:

- Należy bardzo jasno i dokładnie formułować swoje oczekiwania, aby uzyskać pewność, że rodzic rozumie je tak samo jak wychowawca;
- Warto jest zainicjować rozmowę, w której można zapytać się o to, czy np.: rodzic nie ma o coś pretensji bądź czegoś do zarzucenia wychowawcy; takie pytania zachęcą go do powiedzenia wprost, co myśli;
- Nie można atakować rodzica; naturalne jest, że ktoś może szczególnie złościć wychowawcę, ale w takiej sytuacji lepiej porozmawiać z rodzicem w obecności innego nauczyciela.

Rodzic zależno-rozszerzeniowy – sposobem jego działania jest idealizowanie nauczyciela, który według niego posiada nadzwyczajne umiejętności. Bardzo stara się, aby jego relacja z nauczycielem była jak najlepsza. Przychodzi do nauczyciela z najmniejszymi problemami. I bardzo szybko zwiększa swoje oczekiwania wobec nauczyciela, próbując całą odpowiedzialnością za swoje trudności obarczyć wychowawcę. Sposoby radzenia sobie w relacji z takim rodzicem:

- Należy jasno określić granice rodzicowi, mając na względzie swój prywatny czas;
- Trzeba uświadomić mu, że w kontaktach ze szkołą obowiązują wcześniej umówione spotkania i brak telefonów na prywatne numery;
- Należy wystrzegać się dawania rad, jednocześnie nie zmniejszając swojego zaangażowania;
- Rozmowy należy prowadzić tak, aby skupiać je na wspólnym rozwiązywaniu problemu; rola wychowawcy ogranicza się do pomagania rodzicowi w myśleniu o rozwiązaniu problemu;
- Należy mówić o konkretach, wychowawca powinien dokładnie dawać do zrozumienia, co może zrobić a czego nie;

- Wychowawca powinien podchodzić z dużym dystansem do pozytywnych opinii kierowanych na swój temat przez rodzica; rodzic stara się powiedzieć to, co jego zdaniem nauczyciel chciałby usłyszeć.

Rodzic wielkościowy – jest skupiony na budowaniu swojego pozytywnego wizerunku. Rodzice tacy uważają siebie za osoby bez skazy, za doskonałych, godnych uznania i podziwu, wyjątkowych. Dlatego też każda krytyczna informacja wobec ich dziecka jest odbierana osobiście. Sposoby pracy z rodzicem wielkościowym:

- Należy traktować rodzica z szacunkiem, unikać w rozmowie aluzji, nawet gdy rodzic sam je stosuje;
- Trzeba być cierpliwym, pozwolić rodzicowi na pochlebającą mu autoprezentację, postaraj się go docenić;
- Kiedy sytuacja wymaga postawienia się w kontrze do rodzica, należy wspomagać się konkretnymi danymi, wiedzą i faktami, jednocześnie pamiętając o powstrzymaniu się od ocen i generalizowania;
- Należy informować o swoich uczuciach, gdyż rodzic wielkościowy, skupiony na prezentacji swojego wizerunku, ma kłopoty z dostrzeganiem uczuć i potrzeb innych ludzi.

Rodzic dramatyzujący – prezentuje postawę zrozpaczonego lub podekscytowanego człowieka. W rozmowie daje ujście swojej rozpaczliwej lub ekscytacji. Nie można ulegać stanom rodzica, należy wykazywać wyrozumiałość i zaangażowanie, ale pamiętać też o podkreślaniu znaczenia faktów, dzięki czemu rozmowie będzie można przypisać właściwą miarę. Sposoby radzenia sobie z rodzicem dramatyzującym:

- Podczas rozmowy z rodzicem należy starać się utrzymać równowagę między możliwością wyrażenia przez niego emocji (np. poprzez płacz) a spokojną i rzeczową oceną sytuacji;
- Należy pamiętać o pochwałach związanych z zaangażowaniem rodzica w sprawy dziecka, wykazywać zrozumienie.

Rodziec kontrolująco-roszczeniowy – taki rodzic chce panować nad sytuacją. Podkreśla znaczenie władzy i kontroli, często maskując w ten sposób swój niepokój i poczucie bezradności. Nieraz doprowadza nauczyciela do złości. Oto wskazówki, jak z nim pracować:

- Należy wyrażać uznanie i zrozumienie dla zaangażowania rodzica w sprawy dziecka;
- Należy starać się, aby rodzic brał udział w podejmowaniu decyzji związanych z jego dzieckiem;
- Trzeba pozwalać rodzicowi na inicjatywę, powierzać mu ważne zadania związane z życiem klasy i szkoły;
- Wychowawca powinien przekazywać rodzicowi wyczerpujące informacje o jego dziecku, ale na konkretnych zasadach; nie można doprowadzić do sytuacji, w której jest dostępny na każde jego żądanie;
- Ważna jest też cierpliwość i wyrozumiałość wobec rodzica, co sprawi, że poczuje się on usatysfakcjonowany;
- Należy pamiętać o tolerancji, dystansie i poczuciu humoru wobec przejawów kontrolowania przez rodzica.

Rodziec podejrzliwy – to taki rodzic, który często obwiniania innych o problemy własnego dziecka oraz jest zdania, że jego dziecko jest celowo krzywdzone, krytykowane, wykorzystywane. Jak rozmawiać z takim rodzicem:

- Warto rozpocząć rozmowę od pozytywnych informacji na temat dziecka;
- Należy traktować rodzica z życzliwością, uprzejmie;
- Należy przekazywać konkretne fakty, gdyż zmniejsza to podejrzliwość rodzica;
- Warto zadbać o wysłuchanie zastrzeżeń, podejrzeń i uprzedzeń rodzica, jednocześnie nie próbować ich potwierdzać ani się tłumaczyć czy usprawiedliwiać;
- W relacji z tym rodzicem trzeba uważać na poczucie humoru, gdyż może to być odczytane jako lekceważenie jego osoby, problemu itp.;

- Należy starać się zapewnić rodzica o swoim zaangażowaniu w sytuację dziecka, nawet jeśli ma się poczucie niesprawiedliwego potraktowania własnego stanowiska w danej sprawie.

Rodzie wycofany – charakteryzuje go nieśmiałość, zagubienie, zawstyżenie i poczucie wyobcowania. Zazwyczaj ma niskie poczucie własnej wartości, wynikające z porównań społecznych. Bardzo rzadko zabiera głos na forum. W kontakcie z nim:

- Należy postarać się uszanować prawo rodzica do wycofania;
- Trzeba starać się zmniejszyć dystans z takim rodzicem, ale robić to stopniowo i z dużą ostrożnością;
- Należy próbować nawiązać z nim kontakt w luźnych sytuacjach, np. zaczepić go na korytarzu w niezobowiązujący sposób;
- Trzeba zwracać szczególną uwagę na tego rodzica podczas zebrań, starać się podchwytować najmniejsze zaangażowanie z jego strony;
- Warto okazywać mu dużo życzliwości i sympatii, nie spodziewając się od razu wzajemności;
- Należy zrozumieć przyczyny, z powodu których rodzic wycofuje się.

Bez względu na problemy, jakie mogą ujawniać się w relacjach wychowawcy z rodzicami jego uczniów, nauczyciel musi pamiętać, że są oni najważniejszym ogniwem procesu wychowawczego, zatem pozyskanie ich współpracy jest warunkiem niezbędnym powodzenia wysiłków edukacyjnych, jakie podejmuje wobec dziecka każdy pedagog.

6.3. Współpraca z instytucjami zewnętrznymi wspierającymi wychowawczą pracę szkoły

Wychowawca w swojej pracy nie jest w stanie sam uporać się z problemami uczniów i ich rodzin, dlatego też powinien szukać pomocy w środowisku lokalnym. Wsparcia w pracy wychowawczej, opiekuńczej i profilaktycznej dostar-

czają różnorodne instytucje pozaoświatowe, zarówno państwowe, jak i te z sektora publicznego. Wychowawca może szukać wsparcia u takich instytucji i organizacji jak: Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, urzędy miast i gmin, a także organizacje non profit, np. Caritas, Polski Czerwony Krzyż, Fundacja Mam Marzenie, Towarzystwo Zapobiegania Narkomanii, Stowarzyszenie Profilaktyki i Terapii „Młodzi – Młodym” itd. (organizacji non profit zarejestrowanych w Polsce jest ok. 33 tys.) Lista wybranych instytucji i organizacji wspierających pracę szkoły:

- Poradnia Uzależnień dla młodzieży do lat 20, ul. Dzielna 7, Warszawa;
- Stowarzyszenie KARAN, ul. Grodzieńska 65, Warszawa, www.karan.pl;
- Towarzystwo Rodzin i Przyjaciół Dzieci Uzależnionych „Powrót z U”, ul. Puławska 120/124, Warszawa, www.idn.org.pl/u;
- Rodzinna Poradnia Profilaktyki i Terapii Uzależnień MONAR, ul. Hoża 57, Warszawa, tel. 22 621 13 59;
- Punkt konsultacyjny Polskiego Towarzystwa Zapobiegania Narkomanii, ul. Chmielna 10A/21, Warszawa, tel. 22 827 22 43;
- Ośrodek Diennej Terapii Uzależnień Stowarzyszenie ORDO Ex Chao, ul. Mazowiecka 12, Warszawa, tel. 22 826 62 34;
- Centrum Psychologiczne Pomocy Rodzinie, ul. Noakowskiego 16 m. 1, Warszawa, tel. 22 621 33 71;
- Centrum Praw Kobiet – grupa wsparcia dla kobiet ofiar przemocy, ul. Wilcza 60/ 19, 00–670 Warszawa, tel. 22 652 01 17, 22 622 25 17;
- Ośrodek DOM dla Ofiar Przemocy w Rodzinie Warszawa, ul. Walecznych 59, 03–926 Warszawa, tel. 22 616 10 36.

Nawiązując współpracę z poradnią psychologiczno-pedagogiczną nauczyciel może uzyskać dla swojego ucznia (i jego rodziców) specjalistyczną pomoc w zakresie:

- Rozwiązywania problemów ucznia z funkcjonowaniem w środowisku szkolnym i rówieśniczym;

- Diagnozowania przyczyn problemów w nauce i podejmowania działań terapeutycznych i kompensacyjnych;
- Wspierania uczniów wybitnie zdolnych w dalszym rozwoju ich szczególnych talentów;
- Poradnictwa w zakresie wyboru dalszej ścieżki edukacyjnej.

Warto podkreślić, że placówki te udzielają wsparcia nie tylko samym dzieciom i młodzieży, ale także ich rodzicom i nauczycielom, którzy mogą tu szukać pomocy w skutecznym wypełnianiu ich funkcji wychowawczych i edukacyjnych.

Równie cenna dla nauczyciela, ucznia i jego rodziny może być współpraca z fundacjami i organizacjami zajmującymi się problemami dzieci (np. Fundacja Dzieci Niczyje, Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia):

- Dzięki tego typu organizacjom można uzyskać (za pośrednictwem strony internetowej, kontaktu osobistego lub telefonicznego) informacje na temat danego problemu, sposobów przeciwdziałania mu, porady prawne związane z postępowaniem w konkretnej sytuacji, w której krzywdzone jest dziecko;
- Osoby potrzebujące mogą uzyskać tą drogą wsparcie psychologiczne i pomoc prawną;
- Organizacje te prowadzą szereg programów umożliwiających wyrównanie szans dzieciom dotkniętym różnego rodzaju problemami – umożliwienie uczniowi nawiązania współpracy z odpowiednią fundacją może pomóc mu w uzyskaniu stypendium, w udaniu się na kolonie czy wyjazdy terapeutyczne;
- Częścią działań tego typu instytucji są kampanie profilaktyczne – nauczyciel może z ich pomocą zorganizować dla swoich uczniów prelekcje, szkolenie, pogadankę z ekspertem na temat np. ryzyka uzależnień wśród młodzieży.

Nauczyciel powinien być świadomy, że w swoich działaniach oświatowych nie jest pozostawiony samemu sobie, ale może liczyć na specjalistyczne wsparcie

szeregu instytucji, organizacji powołanych w celu wspierania prawidłowego oraz szczęśliwego rozwoju dzieci i młodzieży. Nawiązanie takiej współpracy może nie tylko wpłynąć na efektywność procesu nauczania i wychowania, ale przede wszystkim może być wielką szansą dla uczniów i wychowanków.

Zakończenie

Mamy nadzieję, że niniejsze materiały były dla Państwa wsparciem podczas zajęć warsztatowych, oraz że jeszcze niejednokrotnie okażą się przydatnym źródłem wiedzy. Blok A *Zawód – nauczyciel, zawód – wychowawca. Wsparcie kompetencji kluczowych*, na potrzeby którego je opracowano, miał za zadanie uzupełnić Państwa wiedzę i umiejętności, jakie będą niezbędne w trakcie wykonywania tego odpowiedzialnego zawodu. Mamy nadzieję, że w trakcie warsztatów zyskali Państwo większą świadomość odnośnie tego, czego można się spodziewać, pracując z dziećmi i młodzieżą, szczególnie zaś jak sobie radzić w wielu niełatwych sytuacjach trudnych, jakie mogą Państwo spotkać na swojej zawodowej drodze. Nie sposób omówić ani przewidzieć wszystkich problemów, z jakimi może zetknąć się nauczyciel; mamy jednak nadzieję, że przedstawione w niniejszym opracowaniu wskazówki i rady pozwolą Państwu w przyszłości sprawniej znajdować rozwiązania dla kłopotliwych sytuacji oraz że będą one źródłem wielu inspiracji w przyszłej karierze zawodowej.

Bibliografia

Pozycje zwarte:

1. Aronson E., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Wydawnictwo ZYSK I S-KA, Poznań 1997.
2. Bogdanowicz M., *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*, Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea, Lublin 1994.
3. Brejnak W., Zabłocki K.J., *Dysleksja w teorii i praktyce*, Wydawnictwo OW-P „Adam”, Warszawa 1999.
4. Chomczyńska-Miliszkievicz M., Pankowska D., *Polubić szkołę*, WSiP, Warszawa 1998.
5. Dambach K.E., *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej*, GWP, Gdańsk 2003.
6. Faber A., Mazlish E., *Jak mówić, żeby dzieci się uczyły...*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2002.
7. Fundacja Dzieci Niczyje, *Możemy temu zapobiec. Wykorzystywanie seksualne dzieci*, Broszura, Warszawa 2003.
8. Golec D. (red.), *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Fundacja Synapsis, Warszawa 1992.
9. Gordon T., *Wychowanie bez porażek*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2007.
10. Górniewicz E., *Trudności w czytaniu i pisaniu u dzieci*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
11. Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania*, Wydawnictwo Veda, Warszawa 1994.
12. Kozłowska A., *Jak pomagać dziecku z zaburzeniami życia uczuciowego*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1996.

13. Łobocki M., *Współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie wychowania*, Wydawnictwo Nasza Księgarnia, Warszawa 1985.
14. Mellibruda J., *Wybrane problemy patologii życia rodzinnego* [w:] Strelau J. (red), *Psychologia*, t. 3, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
15. Opolska T., Potempska E., *Dziecko nadpobudliwe. Program korekcji zachowań*, Wydawnictwo CMPP-P MEN 1999.
16. Pacewicz A., *Dzieci alkoholików. Jak je zrozumieć, jak im pomagać*, Wydawnictwo Bivar, Warszawa 1994.
17. Poraj G., *Agresja w szkole. Przyczyny, profilaktyka, interwencje*, Wydawnictwo „Edukator”, Łódź 2002.
18. Prekop J., Schwiezer Ch., *Niespokojne dzieci. Poradnik dla zaniepokojonych rodziców*, Wydawnictwo Media Rodzina 1999.
19. *Problemy wychowawcze dzieci i młodzieży. Poradnik dla pedagogów szkolnych, opiekunów i wychowawców*, Opracowanie Wydawnictwa Forum, t. I i II, sierpień 2009.
20. Sakowska M., Sikora J., Żwirblińska A., *Obyś cudze dzieci... wychowywał. Jak sobie radzić z problemami wychowawczymi w gimnazjum (i nie tylko)*, Wydawnictwo OWN, Kielce 2003.
21. Sztander W., *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Wydawnictwo PARPA, Warszawa 2000.
22. Szuty J., *Gdy nauczyciel jest wychowawcą*, Wydawnictwo Szkolne PWN, Warszawa – Łódź 2001.
23. Vopel K.W., *Poradnik dla prowadzących grupy*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2003.
24. Wolańczyk T., Kołakowski A., Skotnicka M., *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci*, Wydawnictwo B i Folium 1999.

Czasopisma:

1. Chaber-Dądela A., *Jak nawiązać i rozwijać współpracę z rodzicami*, „Nowa Szkoła” 2001, nr 3.
2. Chaber-Dądela A., *Jak nawiązać współpracę z rodzicami*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 3.
3. Dłużeń A., *Wychowawca i rodzice*, „Wychowawca” 1999, nr 4;
4. Kuczera-Wita K., *Partnerstwo wychowawcy z rodzicami*, „Edukacja i Dialog” 2003, nr 10.
5. Łoskot M., *Trudna sprawa – autorytet*, „Głos pedagogiczny” 2009, nr 4.
6. Prajsner M., *Rodzina dysfunkcyjna*, „Remedium” 2002, nr 7.
7. Piekarska A., *Sztuka wywierania wpływu i autorytet*, „Głos pedagogiczny” 2010, nr 2.
8. Rubczewska I.A., *Współpraca nauczycieli z rodzicami*, „Nowa Szkoła” 2000, nr 2.
9. Stucki E., *Pomóżmy sobie nawzajem w wychowaniu dzieci*, „Wszystko dla Szkoły” 2001, nr 5.

Artykuły i publikacje internetowe:

1. *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*,
www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_e_oswiata_i_wychowanie_2009-2010.pdf [data dostępu: 16.12.2010].
2. Lubczyńska E., *Integracja klasy a etapy rozwoju grupy*,
www.eksperciwoswiacie.pl/artykuly-szkola/art,20,integracja-klasy-a-etapy-rozwoju-grupy,8.html [data dostępu: 5.12.2010].
3. Krawczonek M., *Trudny uczeń*, www.wychowawca.pl/miesiecznik/02-122/02.htm [data dostępu: 18.12.2010].
4. Runowska M., *Dlaczego wśród nauczycieli jest więcej kobiet?*,
www.eduinfo.pl/art.php?action=more&id=2944&idg=8 [data dostępu: 16.12.2010].

5. Winiarski M., *Jak rozmawiać z rodzicami*, Edukacja i Dialog, grudzień 2000,
www.eid.edu.pl/archiwum/2000,98/grudzien,164/jak_rozmawiac_z_rodzicami,1068.html [data dostępu: 4.12.2010].
6. Wojtasik Ł., *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*,
www.dzieckowsieci.pl/strona.php?p=37 [data dostępu: 17.12.2010].

Materiały przygotowane przez
Instytut Nauk Społeczno-Ekonomicznych sp. z o.o.